

Archeologie českých zemí

10. Archeologie prvních středověkých měst.

Urbanizace

- **Středověké město** – specifický typ sídelního útvaru, který se vyvinul během kolonizace
  - od ostatních sídel se odlišuje: 1) vysokou koncentrací obyvatelstva v prostoru (hradby)
2) funkcemi: a) hospodářská (řemesla, obchod)
b) administrativní (královská, poddanská)
c) sociální (měšťanstvo)
d) kultovní (farní)
- **Založení města** – mělo právní povahu a znamenalo propůjčení městských práv: **tzv. institucionální město**
  - právní založení znamenalo udělení městských privilegií
- **Městský status** – vyžadoval královo povolení: tzv. **regál**, který se vztahoval na města:
  - a) zeměpanská – královská, markraběcí
  - b) nezeměpanská – biskupská, šlechtická
- **Podmínky** – ekonomické předpoklady **pro** vznik organizovaných výrobních středisek
  - stabilizovaný stát s centrální panovnickou mocí
  - zemský mír
  - existence právního řádu

- **Hofmann, F.: České město ve středověku, Praha 1992.**

...“České středověké město bylo vývojově vyšším druhem lidského sídliště, které mělo funkce ekonomickou, geografickou, stavební, vojenskou, sociální, politickou, právní a kulturní, jejichž souhrn vytvářel v každém městě specifickou strukturu a vyhraňoval skupiny měst k určitým typům“.

- proti zkreslení vlivem jednoduché definice (dnes: **výčet znaků – atributy**)
- hlavní impulzy vzniku města hledal ve vztahu města a venkova:
  - a) oddělení výroby a obchodu od zemědělství
  - b) poměr města k venkovu
  - c) nerolnický charakter města
- specifické postavení města spatřoval ve **společenské a sídelní svébytnosti**:
  - a) hospodářská funkce
  - b) samospráva
  - c) opevnění – obranná funkce (města hrazená i nehrazená)
  - d) kolektivní povaha – (sídliště 9. stol. neměla měšťanskou populaci a municipální organizaci)

- **Kejř, J.: Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998.**
  - nečiní rozdíl mezi vznikem měst v Č a na M: jednotné území vzniku měst
  - Städtelandschaft: teritoriální celek, kde města procházejí podobným vývojem (stejná kritéria)
- **institucionální město** – vzniká v průběhu 13. stol. jako právně vymezený sídelní útvar
- **Znaky:**
  - 1. městské zřízení** – soubor právních norem, řešících právní status města a jeho obyvatel:
    - vztahy k zakladateli a poddaným, způsoby života ve městě
    - přebírání vzorových typů zřízení (magdeburské právo, filiace)
    - zakládací písemné privilegium spíše vzácností
  - 2. centralita** (spádovost) – tržní, kulturní, informační, náboženská a soudní střediska
  - 3. urbanistická svébytnost** – půdorys vymezený opevněním, uliční síť,
    - urbanistický vývoj ve 13. stol. směřuje k větší pravidelnosti

Funkce

- Město mělo složitější strukturu než vesnice, bylo komplikovanější a diferencovanější
- **dnes** – se dnes ztotožňují s kritérii městskosti (především právní)
- **dříve** – kritéria se zužovaly hlavně na funkci ekonomickou, která podmiňovala vznik města (vyčlenění řemeslné výroby a obchodní směny)
- **bezpečnostní a vojenská** – ochrana obyvatel – pevnostní charakter
- **rezidenční** (sídlo panovníka)
- **administrativní**: správní aktivity souvisely s funkcí politickou
- **sociální**: ve městě sídlili řemeslníci, obchodníci, patriciát, cizinci
- **hospodářská**: různá řemeslná odvětví (cechy)
- **soudní**: správa vyžadovala právní řád tj. soubor ustanovení městského práva
- **kulturní**: architektura, užité umění, řemesla, školy (městské, církevní)

Dělení měst

- **dle vrchnosti:**
  - a) města královská
  - b) města věnná
  - c) poddanská – církevní (biskupská, klášterní)
    - šlechtická
- **dle velikosti:**
  1. velká: civitates
  2. malá: městečka – oppida
- **dle opevnění:**
  1. hrazená
  2. nehrazená
- **Dle významu:**
  1. **hlavní města** – všechny hlavní funkce včetně rezidenční: Praha, Brno, Olomouc
  2. **poddanská města** – hlavní funkce méně rozvinuté, někdy nejsou všechny
  3. **městečka** – značná redukce městských funkcí
  4. **města s dominantní funkcí** – horní (Kutná Hora), lázeňská (Poděbrady)
  5. **města revoluční** – vznikala za husitské revoluce – Tábor

Typologie měst

- **Třídění podle sociálně-ekonomické struktury (15. – 16. stol.):**

1. řemeslnicko-zemědělská – nízká úroveň řemeslné výroby a živností

– nízký rozvoj řemeslnické specializace a cechovní organizace (poddanská městečka)

2. řemeslnická – pokrývaly poptávku po vlastních produktech z místního trhu

– specializace: dominují potravinářská a oděvní odvětví

– výroba pro vzdálenější trhy: oblastní, zemský, zahraniční (Jihlava – plátno)

– většina královských a vrchnostenských měst

3. exportní – nejvyspělejší ekonomický typ, typickým rysem je rozvoj určitého odvětví, jehož výrobky získaly mimořádné odbytové možnosti na vzdálenějších trzích (Brumov, Český brod, Jihlava)

4. spotřební – výroba zaměřena na spotřebu v rámci místního trhu: specializace výroby a rozvoj obchodních živností (Praha, hornická – Jáchymov, Kutná Hora)

5. velkoobchodní – sídla cechovních korporací: Praha, Brno

6. hornická – specializovaná na těžbu rud: Jihlava, Stříbro, Zlaté hory

Vznik měst

- **Dvě koncepce vzniku města:**
  - 1. kontinuitní** – F. Hoffmann, J. Piekalski aj.
    - vývojová návaznost VS měst s „městy“ staršího období (RS)
    - Piekalski: pro RS město pojem „časné město“
  - 2. diskontinuitní** – J. Kejř, J. Žemlička: město 13. stol. považují za úplně nový fenomén
- **1. Přerodem ze starších sídlištních aglomerací: tzv. rostlá města**
  - přeměna starších raně středověkých hradeckých center
  - tři typy prostorového vztahu:
    - a) superpozice (Žatec, Litoměřice, Chrudim, Hradec, Olomouc, Praha)
    - b) lokace v těsné blízkosti: v prostoru suburbia (Bílina) nebo v zázemí satelitních osad (Čáslav, Litoměřice)
    - c) translace (St. a Nová Plzeň; Č: 13. stol. 18 případů, různé příčiny, Morava – např. Litovel)
  - přerod trhových míst v lo-kační města: rozvoj řemesel a dálkového obchodu (luxusní zboží)
- **2. Novým vysazením: tzv. na zeleném drnu:**
  - lokace ve 13. stol. podléhaly výlučnému souhlasu panovníka
  - klíčová úloha lokátora, problémy s majetkovými vztahy, nedostatkem kapitálu, osídlenců, nevhodná poloha
  - **nezdařené lokace** – Čechy: zaniklé město v podhradí Bezdězu, Hradištko – Sekanka, Tisová – Staré Mýto,
    - Morava: Městisko na Dražanské vrchovině, Žďár n. S. – Staré město, Litovel

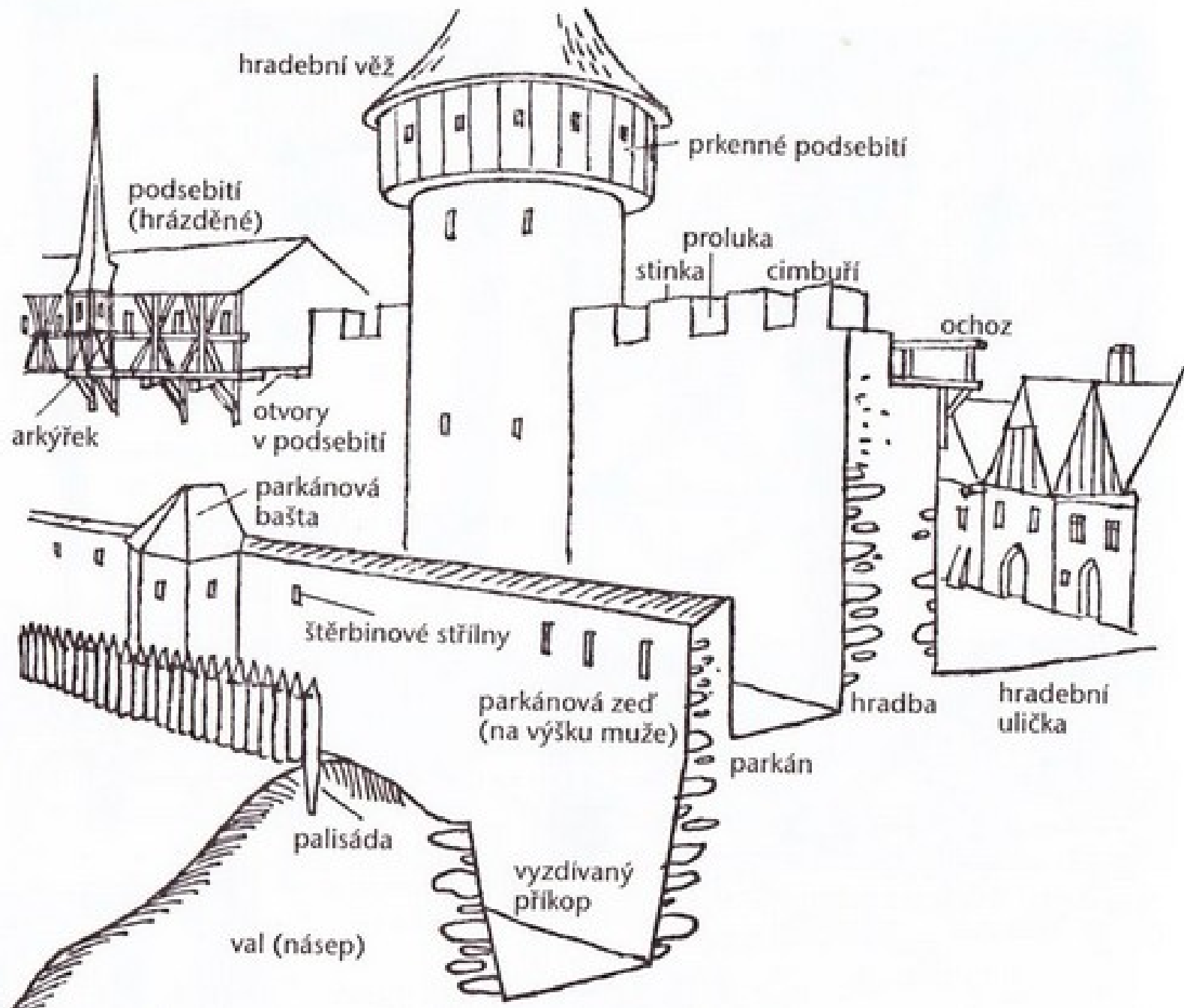
Nejstarší města:

- Přejchod od předměstských forem neprobíhal vždy plynule a měl různé formy.
- Města vznikala v sousedství: a) centrálních hradů
b) klášterů (předkláštěří)
c) biskupských sídel
- **Trhové vsi** – **lat. Forensis**: do vzniku měst suplovaly pravidelnou trhovou činnost
  - místa, kde se prodávaly zemědělské produkty
  - **vznik**: od 12. stol. většinou při celnicích (obchodní činnost: Klatovy, Netolice, Hranice, Frýdek)
  - některé se později vyvinuly v poddanská městečka a ve 14.-15. stol. v města.
- **Prvotní město** – u nás není vazba na pozdně antická města: domácí vývoj
  - raně feudální předměstské aglomerace 11. a 12. stol., které přerostly ve vrcholně středověká města
  - zárodečná města s různě vyvinutými funkcemi
  - F. Hofmann je nazývá **lokační města** nebo **protoměsta**
- **Sídelní aglomerace** – osady s výrazně městskými rysy (tržiště, sídla kupců, čtvrti řemeslníků), které neobdržely od panovníka právo k městské organizaci

Městský půdorys

- Přerod raně středověkých sídlištních forem v město vrcholného středověku byl složitý proces:
Čechy: Přemyslovské fundace 13. stol.: kolem 50 měst, z toho 38 tzv. svobodných královských měst
- **Lokátoři** – měli na starosti vybudování města: fundátorem (zakladatelem) byl vlastník pozemků
  - předpoklady: museli mít zkušenosti a ekonomické zázemí
  - přivedení obyvatel odjinud: většinou z venkova (např. lidé z Kunovic a Velehradu do Uherského Hradiště)
  - někdy i dva lokátoři (1269: Brušperk)
  - většinou zkušení rychtáři z blízkých vsí
- **Jiří Kejř** – „důležitým znakem lokace je spojení momentu prostorového s právním“
- **Základní urbanistická osnova**
  - **opevnění:** hradba vymezovala hranice města („intra muros“ a „extra musos“)
  - **komunikační plochy:** centrální náměstí s uliční sítí
  - **městské parcely:** vyměřené plochy s domovní zástavbou
  - **veřejné stavby:** městské stavby (radnice), kostely a hřbitovy, kláštery

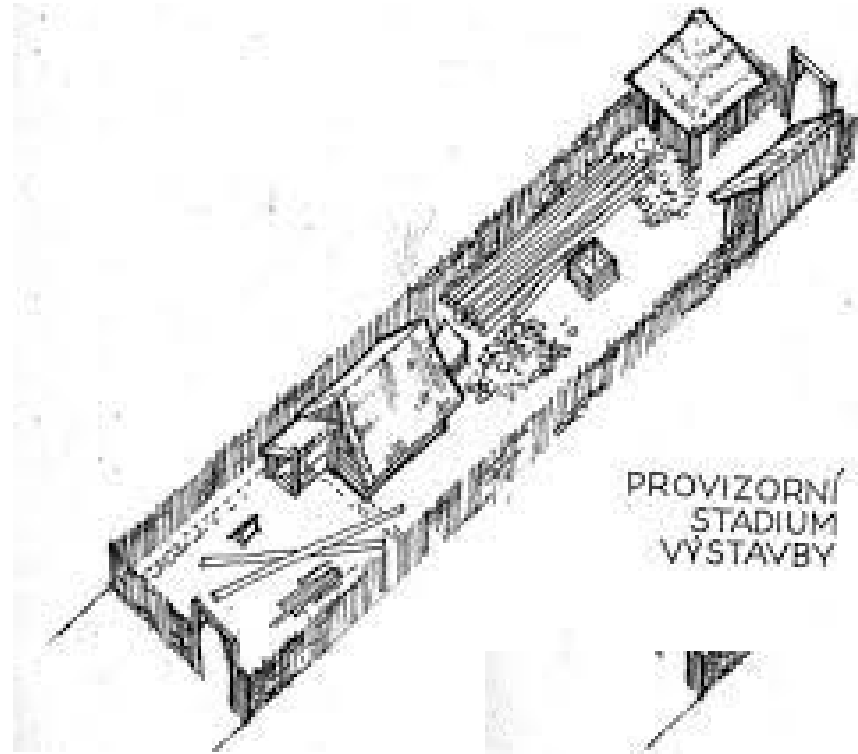
- **Opevnění:**
  - val a příkop:** Most – 30. léta 13. stol., příkop: š. okolo 10 m, po pol. 13. stol hradby
  - palisáda:** Kutná Hora – 1304 opevněna ploty, pak kamenná hradba
  - hradba:** dřevohlinitá a později kamenná: 13. stol.: zeměpanská města
14. a 15. stol.: poddanská města
  - parkán:** mezihradební prostor s předsunutou parkánovou zdí využívaný hospodářsky

- **Parcela (area, městiště)** – základní prostorová jednotka majetkové držby v podobě dlouhých úzkých pásů (různě velké)
  - **vlastník:** náležela zakladateli nebo vrchnosti
měšťanům byla pronajímána za symbolický nájem, tzv. **areální činži**
  - **držitel:** mohl parcelou volně disponovat, ale v sídlech s nižším prvním statusem mohl být omezen okruh dědiců (právo odúmrti)
  - **velikost:** rohové bývaly širší: náhrada za opotřebení plotů a zdí projíždějícími povozy
1213: Uničov – parcely malé i velké   1270: Brno – velké rohové parcely
  - **ohrazení:** plotem vyplétaný z proutí, kamenné zídky
  - **přední část:** obytný dům, na který navazovala hospodářská a výrobní zóna (dílny, sklady)
  - **zadní část:** kotce a chlévy s drobným zvířectvem
hygienicko-sanitární část: studna, cisterna, sklípky, odpadní jímky a hnojiště

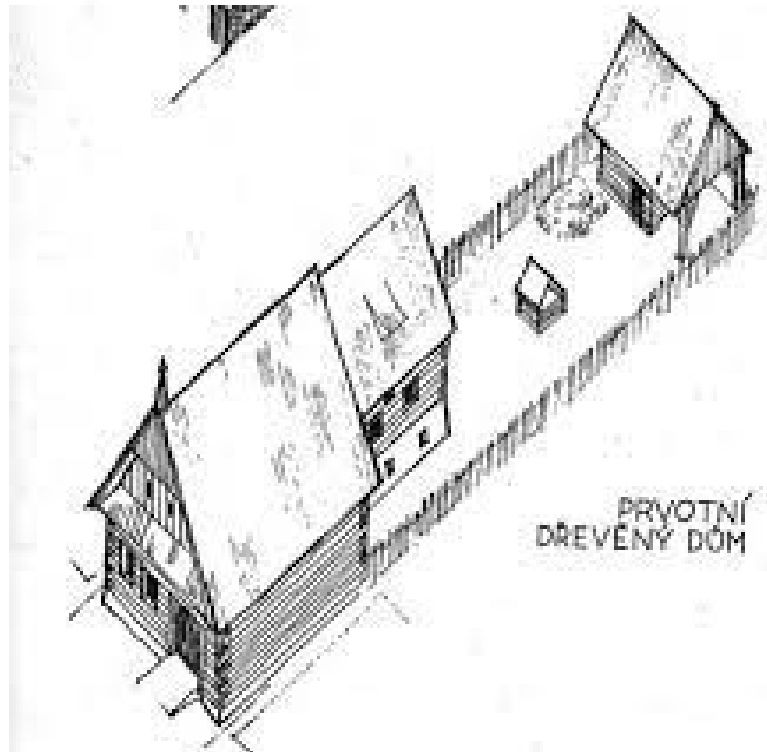
Nejstarší obytná zástavba

- **Zemnice** – zahloubené objekty pravidelného půdorysu se vstupní šíjí: lokační provizoria v počátcích
  - **dnes:** interpretovány jako **suterény dřevohlinitých staveb** (sklepy, bez otopných zařízení)
- do 1. pol. 13. stol.: převažovaly jednoprostorové dřevohlinité zástavby, od 2. pol.: víceprostorové
  - Hradec Králové: Velké a Malé náměstí:** 13. – poč. 14. stol.: dřevěné domy
  - Sezimovo Ústí-Předměstí:** 13. stol.: 5 polozemnic (hl. 40-50 cm)
  - Rýmařov:** polozahloubené objekty (cca 50 – 60 cm), šíjový vstup
  - Most:** dům č. 226 na jižní straně náměstí
    1. fáze: 30. l. 13. stol.: provizorium – zahloubená stavba s ohništěm
    2. fáze: před r. 1300: zděný dům ze dvou jader (jedno podsklepené)
    3. fáze: pol. 14. stol.: spojením vznikl trojprostorový průjezdný dům
  - Děčín-“Mariánská louka“:** městské založení Přemysla Otakara II.
    - 1270 – 2. pol. 14. stol.: 7 ha, zděná hradba (š. 2 m), kostel P. Marie kolem hřbitov
    - 1 fáze: zemnice se zděnými stěnami 5-10 m od cesty, parcely s ploty
    - 13./14. stol.: dvouprostorová stavba (3,5 x 4 m) s zahloubenou částí a kamennou podezdívkou (hl. 1 m)
    - 2. pol. 14. stol.: držitelé Děčína páni z Vartenberka

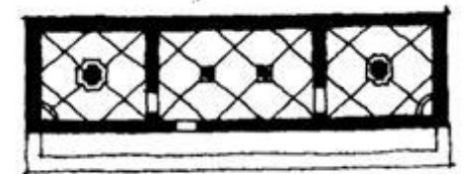
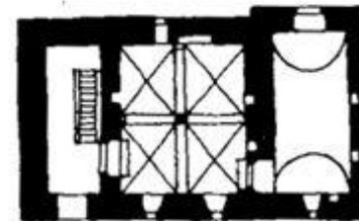
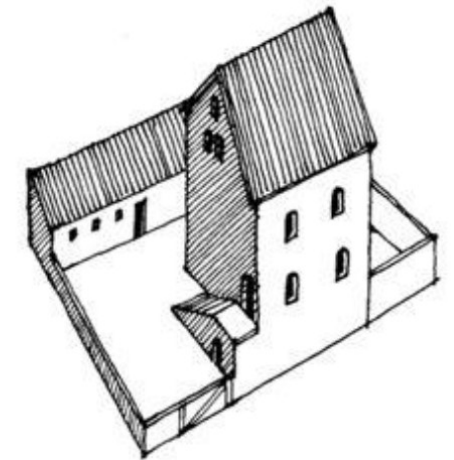
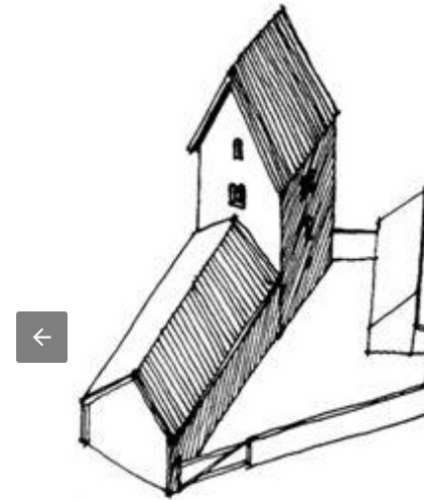
- **Městské domy** – V. Mencl: počátek podobný jako na vesnici: jedno-, dvou a trojprostorové
  - od 13. stol: **jizba – síň – komora** (jiné uspořádání než na vesnici)
  - v čele parcely jako součást řadové uliční zástavby (štíťová, okapová)
  - vývoj od průjezdního k síňovému typu:
    - Praha-Staroměstská radnice: průjezd vpravo, komora vlevo (kol. r. 1280)
    - Praha-Týn: průjezd vlevo, komora vpravo
- **Konstrukce – dřevěná:** srubová nebo sloupová (do počátku 13. stol. hlavní typ městské zástavby)
  - jednoprostorový dům: 15–25 m²
  - od 13. stol.: **obytná místnost** – jizba – většinou v 1. patře
  - 13./14. stol: rozšířil se obytný prostor: vzniká souvislá zástavba s předsunutým loubím nebo podloubím
  - **kamenná:** domus lapidea: jedno-, dvou- či víceprostorové románské stavby, obdélný či kvadratický půdorys
  - Praha: 1/3 13. stol. kolem Staroměstského nám. (cca 70) Brno: před pol. 13. stol.
    - Jihlava: první domy s loubím kol. pol. 13. stol. Uherské Hradiště 2. pol. 13. stol. Olomouc: až 14. stol.
  - domovní znamení: identifikac domů (1392: Václav IV. povolil štítařům malovat na domy štíty a znaky)

PROVIZORNÍ
STADIUM
VÝSTAVBY

PRVOTNÍ
DŘEVĚNÝ DŮM

**Románské domy ve dvorech
S hospodářskými staveními**

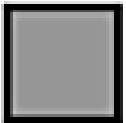

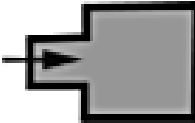
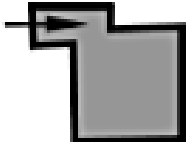
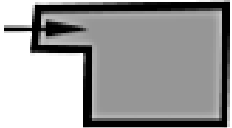
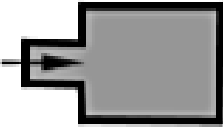
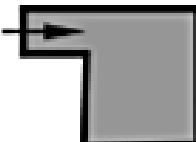
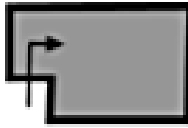
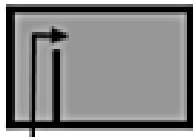
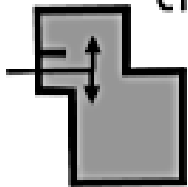
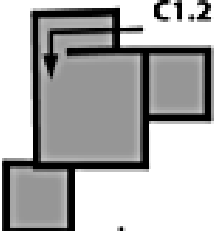
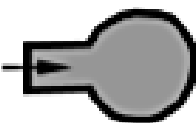
- **Typologie** – Pavel Vařeka: nejstarší zahloubené stavby (jejich půdorysy) rozdělil na typy, subtypy, varianty:

A: Jednodílná s pravoúhlým půdorysem bez vysunutého vstupu

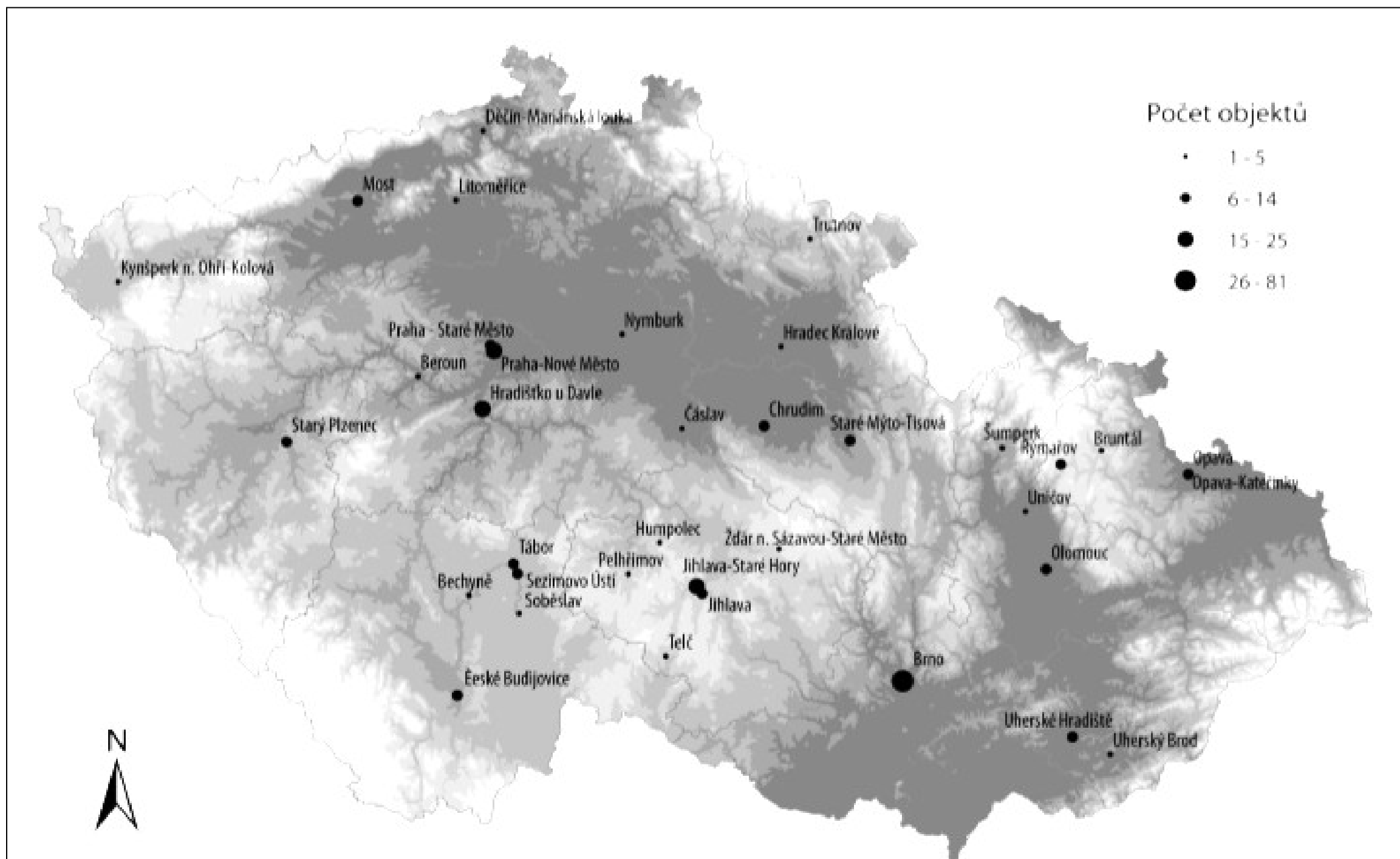
B: Jednodílná zahloubená s pravoúhlým půd. a s vysunutým vstupem

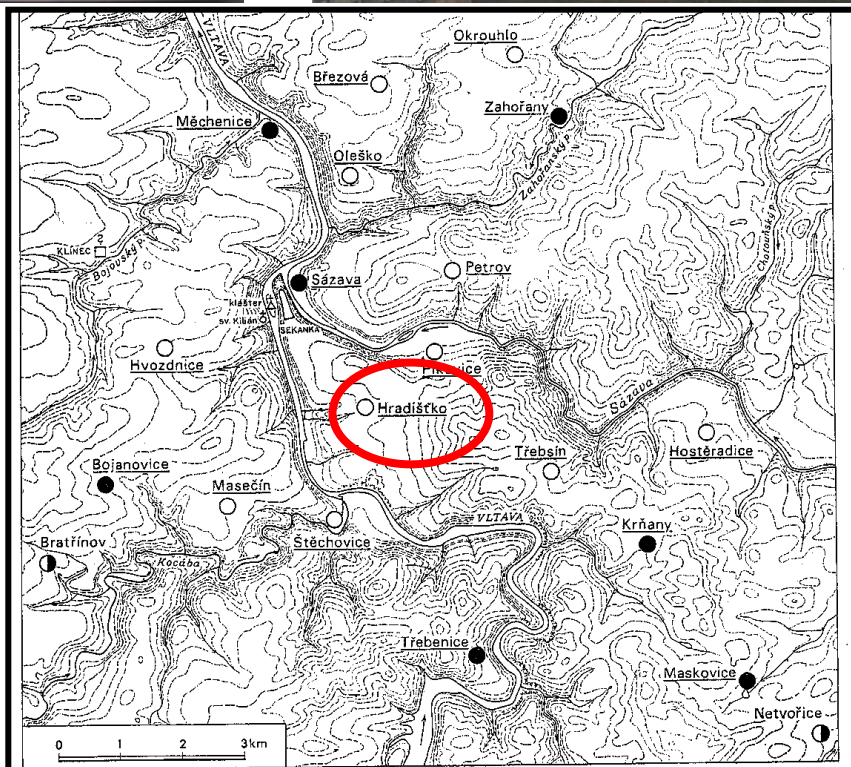
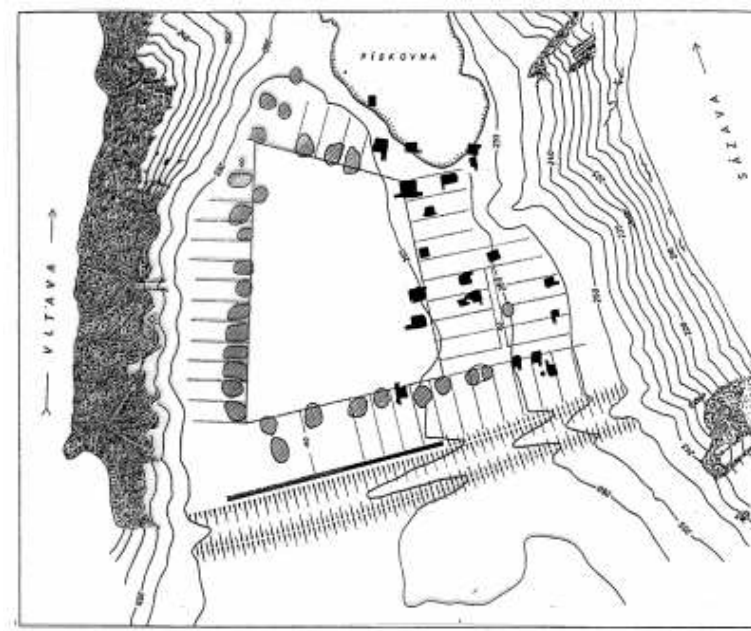
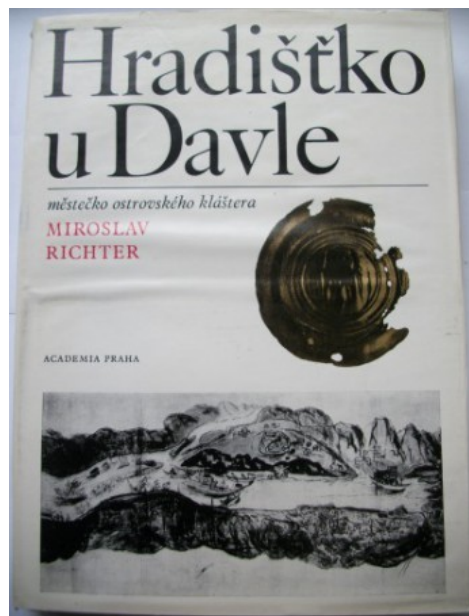
C: Vícedílná s pravoúhlým půdorysem a s vysunutým vstupem

D: Kruhová či téměř kruhová s vysunutým vstupem

<p>A1</p> <p>a b d</p>	<p>A2</p> <p>a b d</p>	<p>A3</p> <p>b</p>	<p>B1.1</p> <p>a b d</p>	<p>B1.2</p> <p>a b c</p>
<p>B1.3</p> <p>a</p>	<p>B2.1</p> <p>a b c d</p>	<p>B2.2</p> <p>a</p>	<p>B2.3</p> <p>a</p>	<p>B2.4</p> <p>d</p>
<p>B2.5</p> <p>d</p>	<p>C1.1</p> <p>a</p>	<p>C1.2</p> <p>d</p>	<p>D1</p> <p>a d</p>	

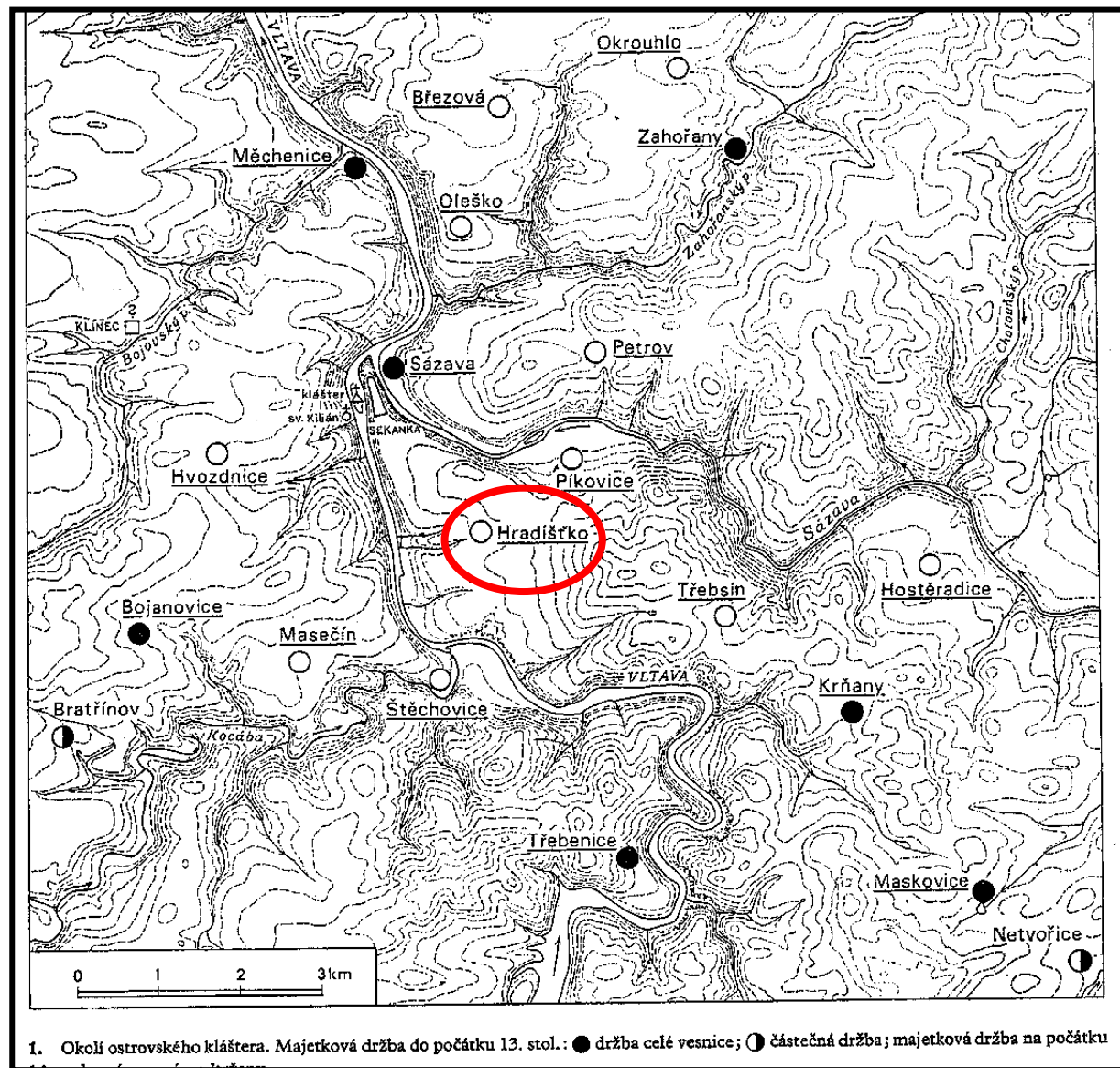

1. Okolí ostroveského kláštera. Majetková držba do počátku 13. stol.: ● držba celé vesnice; ○ částečná držba; majetková držba na počátku

Hradiš'sko u Davle

- **Sekanka:** původní název městečka podle přístupové cesty, vysekané do skály
- městečko (oppidum) plnilo funkci hospodářského střediska Ostrovského kláštera
- charakter tržiště (villa nebo forum, locus forenses)
- zástavba městského typu: nadzemní domy se suterény
- nedokončené městské založení

- **První zmínka** – Václav hájek z Libočan: mělo jít o hrad Mstibín, založený r. 874 bájným Mstibojem –
bájným synem Neklanova mladšího bratra Hostivíta
- **1900** – popis S. Klímy: 30 děr vysekaných ve skále pokládal za pozůstatky jam po srubech
„Pískovna“: kostrové hroby a kameny z valu byly odváženy na stavby domů v Hradištku.
- **1909** – **J. L Píč** zmiňuje opevnění: podobné mladším typům slovanských ostrožných hradišť
- **1925** – **J. Böhm**: 1927: krátká zpráva o kostrových hrobech; předpokládal, že jde o hradiště
z “počátku historických dob“
- **50. léta** – zpráva pracovníků SAV: I. Hnízdová a J. Kudrnáč popisovali velké množství objektů
(hlavně jam) zničených v době těsně předcházející výzkumu
1950: J. Kudrnáč identifikoval zničené kostry
1953–1965: **Miroslav Richter**: záchranný výzkum SAÚ
1958: systematický výzkum
- 70. léta** – M. Richter: původní interpretace: klášterní dvorec
později: opevněná osada řemeslníků a obchodní

Richter, M., Hradištko u Davle: městečko ostrovskeho klášttera, Praha, 1982.

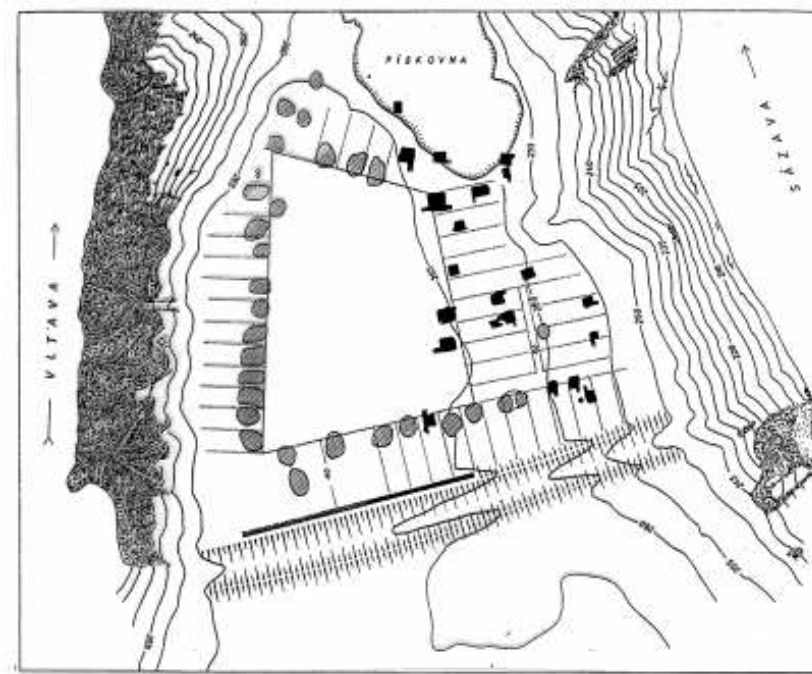
- **Hradištsko** – 13. stol.: tržní kolonizační osada na ostrohu u soutoku Vltavy a Sázavy
  - těžko přístupná poloha byla předsunutou ochranu kláštera (útočiště)
  - cca 50–60 m nad původní hladinou Vltavy (dnes zvednuta přehradou ve Vraném nad Vltavou)
  - strategické umístění: chránila klášter proti přepadení (lokalita „Pískovna“)
  - název: nejdříve pro cestu, později pro celou ostrožnu
  - 20 objektů: obydlí kovářů, slévačů bronzu, soustružníků, řezačů kostí, ševců, bečvářů a kolářů,
  - prospekce a rýžování zlata v povodí Sázavy: nález mincovních vážek
- **Datování – založení:** pol. 13. stol.: podle nálezů řemeslné a zemědělské výroby, typu hradby, zástavby a keramiky (i pozdněhradištní tradice i červeně malovaná)
  - **existence osady:** 2. a 3. čtvrtina 13. stol.
  - **zánik: 1278:** ničena během braniborského vpádu a nebyla obnovena
- **Funkce osady** – poloha, rozložení parcel, typy staveb a nálezy ukazují na řemeslnou výrobu a obchod
  - nešlo o poloagrární sídliště: nebyly zde zemědělské parcely, ani usedlosti
  - tím se odlišuje od ostatních osad 13. stol.: proto se ve 14. stol. neobnovila
  - v blízkosti žily přechodně skupiny cizích horníků, kolonistů a řemeslníků: doklady: nálezy železných předmětů a keramiky (domácí vývoj)

Josef LAŠTOVIČKA, Přemysl ŠTYCH, Tomáš PALATÝ: Využití geoinformačních technologií a dat DPZ k tvorbě historického modelu území: 3d rekonstrukce ostrovského kláštera v gotické a románské podobě.

- **Opevnění** – jižní strana: příkop (tzv. Rechtsgraben) a val, věžovitá stavba
  - později kamenná hradba

- **Náměstí** – lichoběžníkovité: 140 x 75 x 100 x 100–80 m
  - obytné stavby na parcelách s délkou cca 10 m u ulice
  - parcely: cca 10 x 30 m

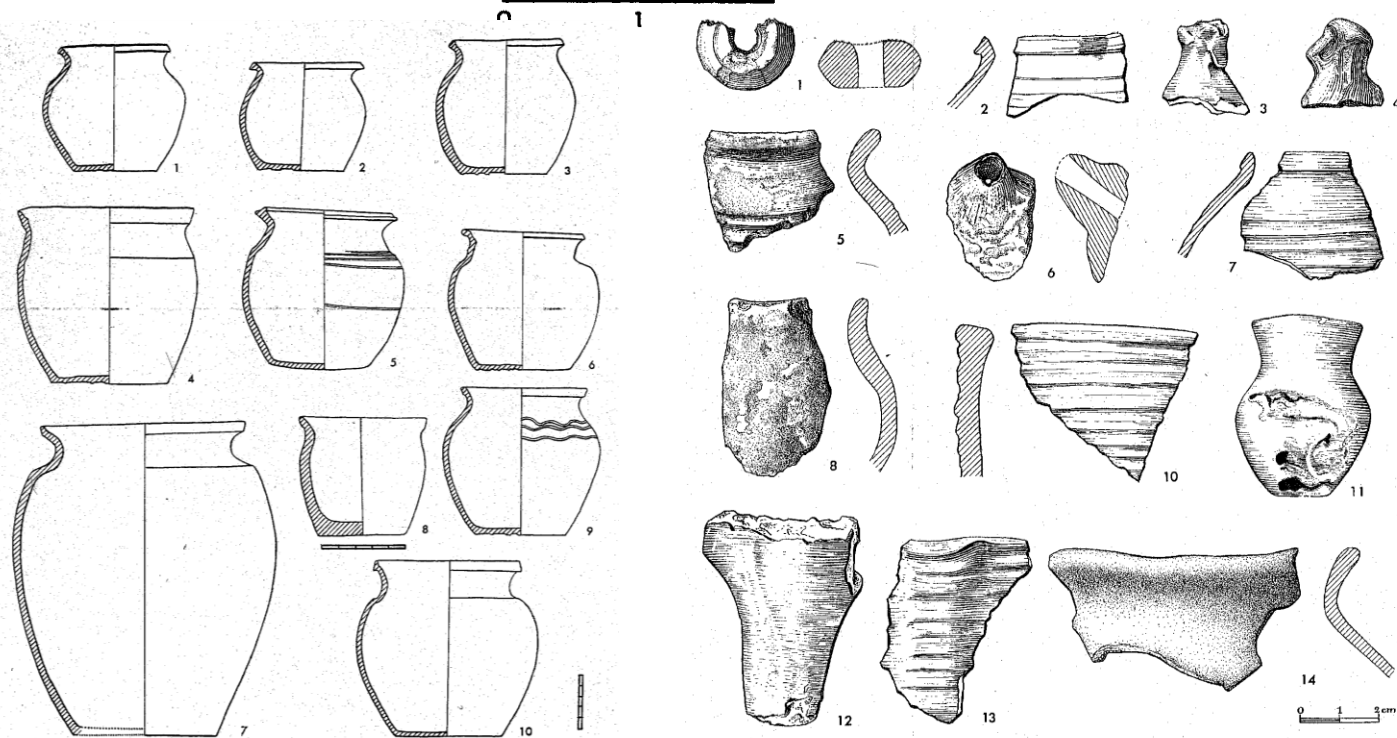
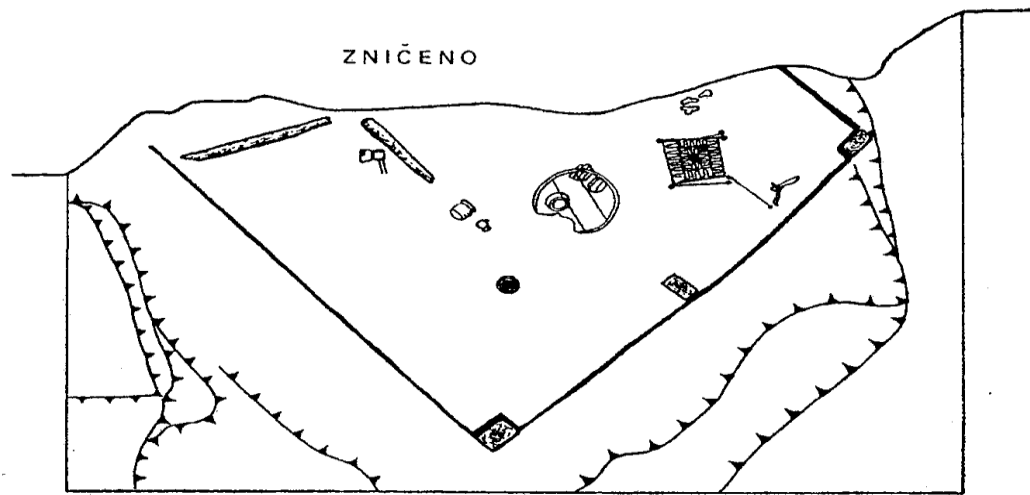

- **Obytné objekty** – dříve: jednopodlažní zemnice (hl. 1,5 - 2 m)
  - dnes: suterény dvoupodlažních nadzemních domů situovaných kolem náměstí
  - konstrukce: silné fošny omazané mazanicí (hlínou smíšenou se slámou)
- **Objekt I** – konstrukce na rohových a středových trámech obdélníkového průřezu
  - půdorys: 5 x 2,4 m: stěny z dřevěných fošen a kůlů, pozůstatek dřevěného krovu
  - zbytky dřevěných nádob, zlomky kamenné nádoby a železný držák na louče
  - přestavován: minimálně nadvakrát
  - podlaha: destrukční vrstva s kousky mazanice, střepů, keramiky a kamenů.

- **Keramika** – pozdněhradištní tradice (12/13. stol.)
  - 2. pol. 13. stol.: kolonizační keramika ze světlé hlíny s malovaným červeným dekorem
  - výjimečně i polévaná (glazovaná) keramika
  - **typy** : hrnky, hrnce, hrnky s uchem, hrnky s uchem a výlevkou, lahve, konvice, džbány, džbány s hubičkou, misky, pokličky, drobné nádoby atd.
- **Řemeslnické nástroje** – kovářská kladiva, želízka, moždíře, odlévací formy, tyglíky aj.
  - špičáky, sekery, kladiva, motyky (kratce), srp
  - kovové lžičky, železné ocílky, šídla, železná kování vědra
- **Stavební součásti** – železná kování dveří
- **Militaria a jezdecká výstroj** – ostruhy, podkovy, koňská udidla
- **Osobní předměty** – železné ocílky
  - ozdoby: prsteny, šperky, kovové součásti obuvi, oděvu a opasků
- **Doklady obchodu** – bronzové skládací vážky
- **Předměty z kosti a parohu** – hřebeny, kostěné přezky, kovové součásti obuvi, oděvu a opasků

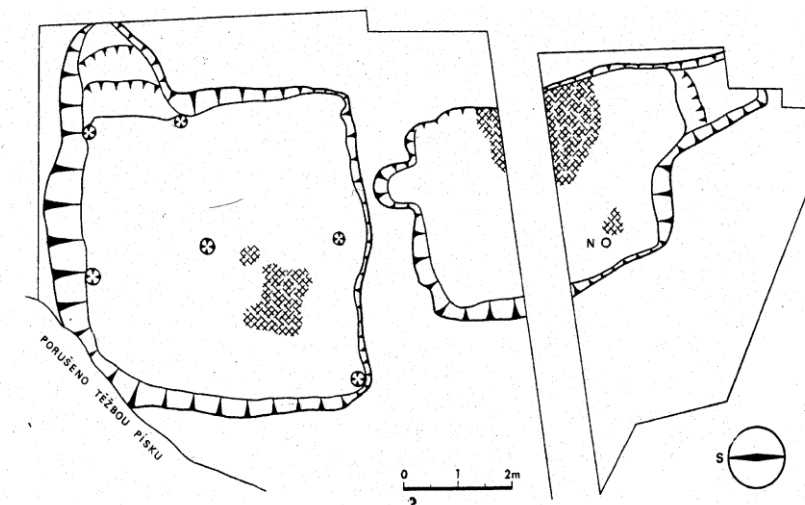
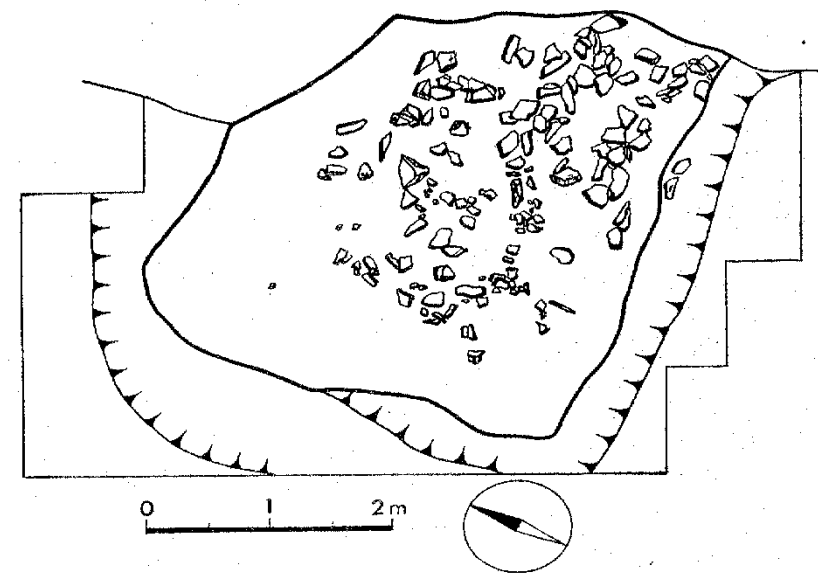
2. Půdorys objektu I.

34. Soubor nádob z podlahy objektu I.

92. Zlomky polévané keramiky. Obj. I 4, IV 8, V 1, IX 14, 10/3 5,6, 11/1 11, 15/4 12, 17 2,3,7,10,13.

3. Půdorys objektu IV.

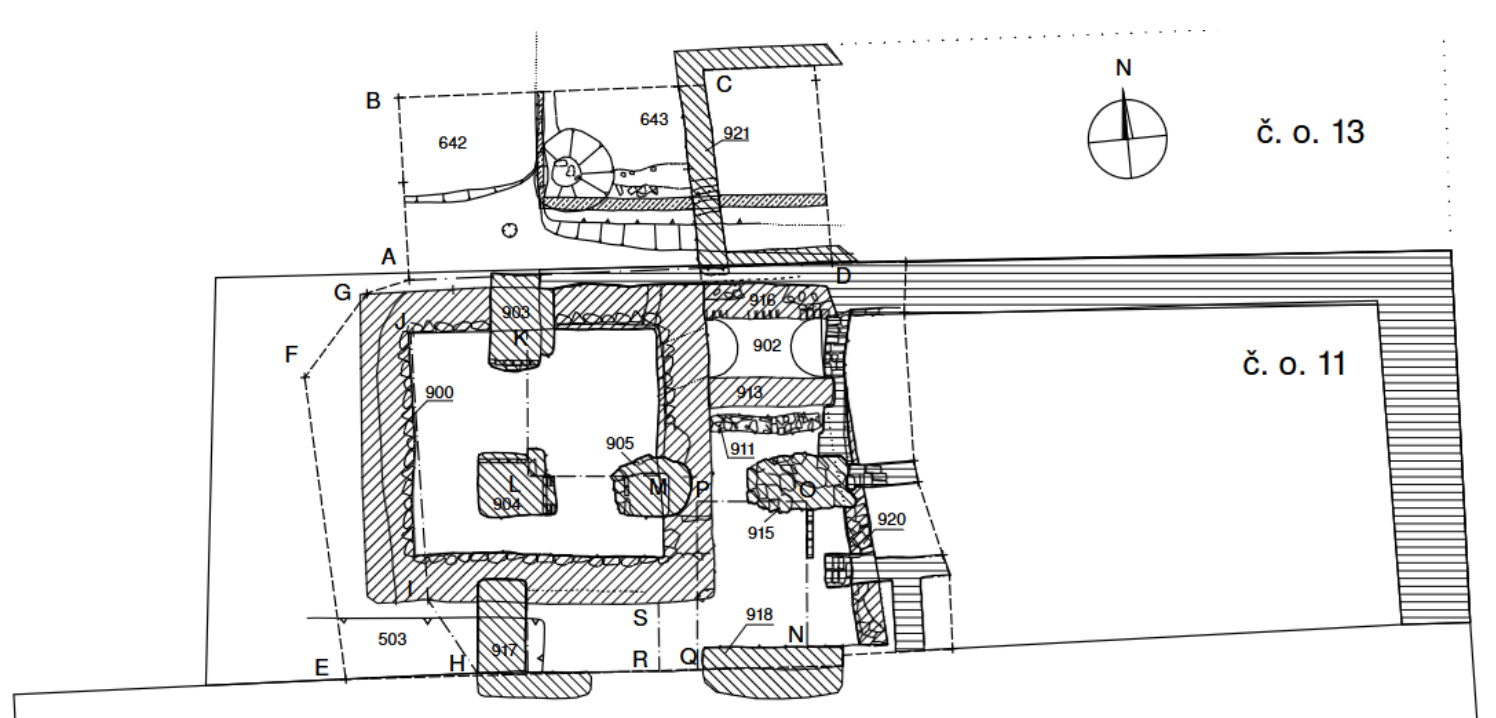

4. Půdorys objektů V a VI.

Opava

- **Poloha** – pravobřežní mírně svažité terasy řeky Opavy, 30 ha
- **Lokační Jádru – Horní náměstí:** majetky řádu německých rytířů s pozdějším farním kostelem Nanebevzetí Panny Marie
- **1213 – 1220: předpokládaná lokace Opavy na místě staršího osídlení**
- **1224** – listina krále Přemysla Otakara I. sepsaná notářem Heřmanem v Hulíně (dochována v opise: kopiář ze 17. stol.)
  - Opava se stala městem s právním zřízením: právo měšťanů disponovat majetkem a nemovitostmi
  - mílové právo: zákaz obchodu s kořalkou, vínem a pivem
- **30. léta 13. stol.** – hned po lokaci byla Opava opevněna
  - tržiště: Horní a Dolní náměstí, Dobytčí trh
- **1247** – privilegium markraběte P. O II. s právem výročního trhu (svátek P. Marie) a osvobození od cla jako odškodné za škody způsobené v r. 1241 při obléhání Mongoly
- **1269** – PO II.: Opavsko vyčleněno z Olomoucka a uděleno Mikuláši I. („dominus Opavie“)
- **1318** – Jan Lucemburský udělil Opavsko lénem Mikuláši II.

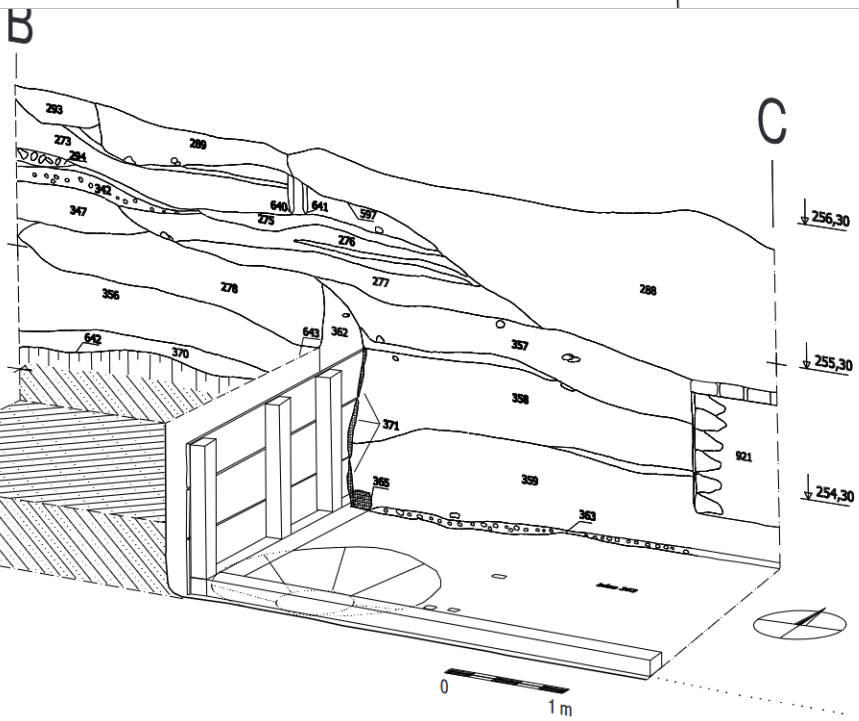
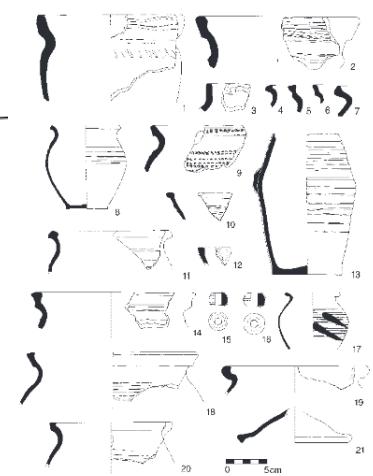
č. o. 13

č. o. 11

č. o. 9

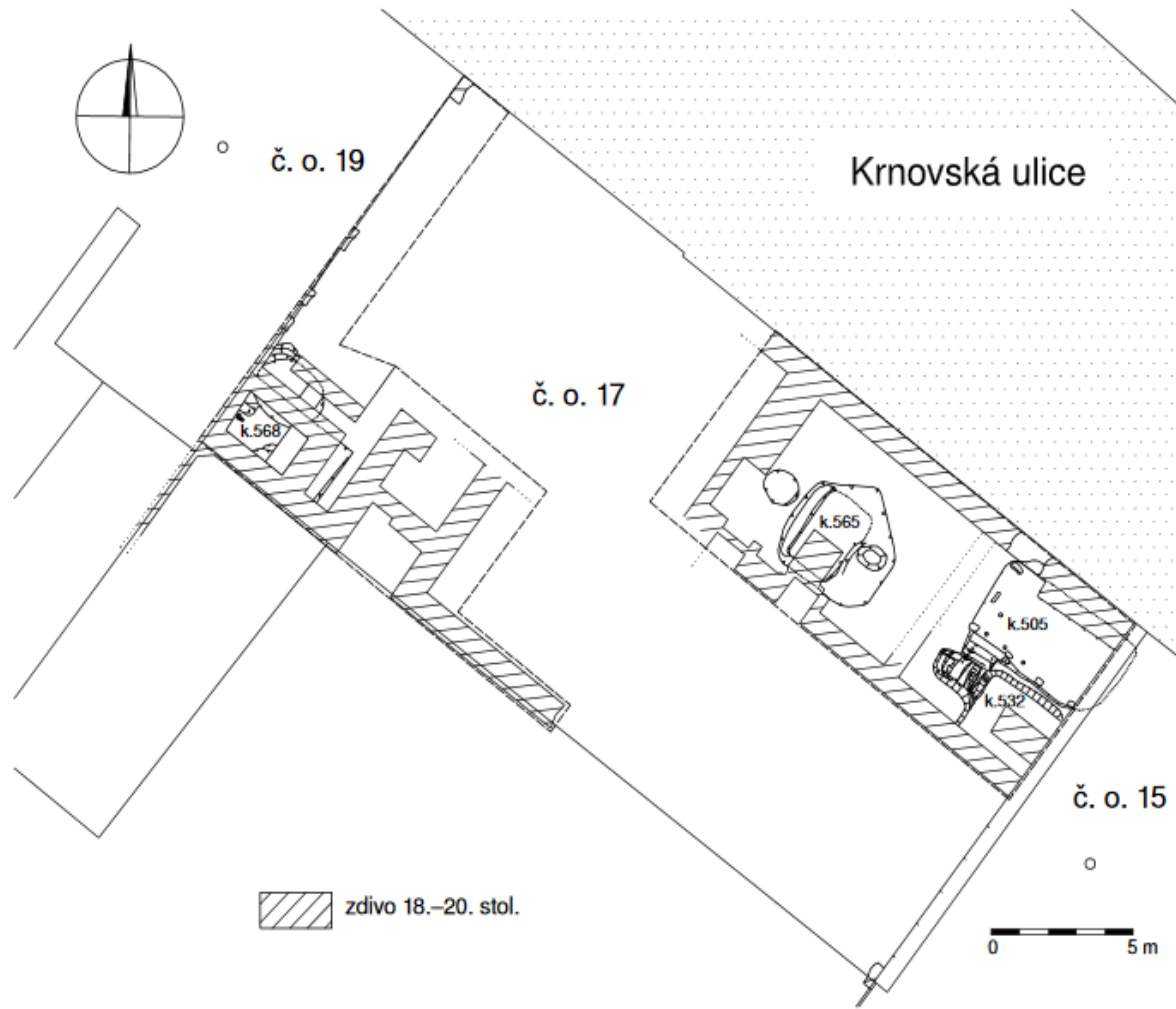
-
 13.-14. stol.
 -
 15. stol.
 -
 18.-19. stol.
 -
 20. stol.
-
 svislé řezy
-
 hranice zkoumané plochy

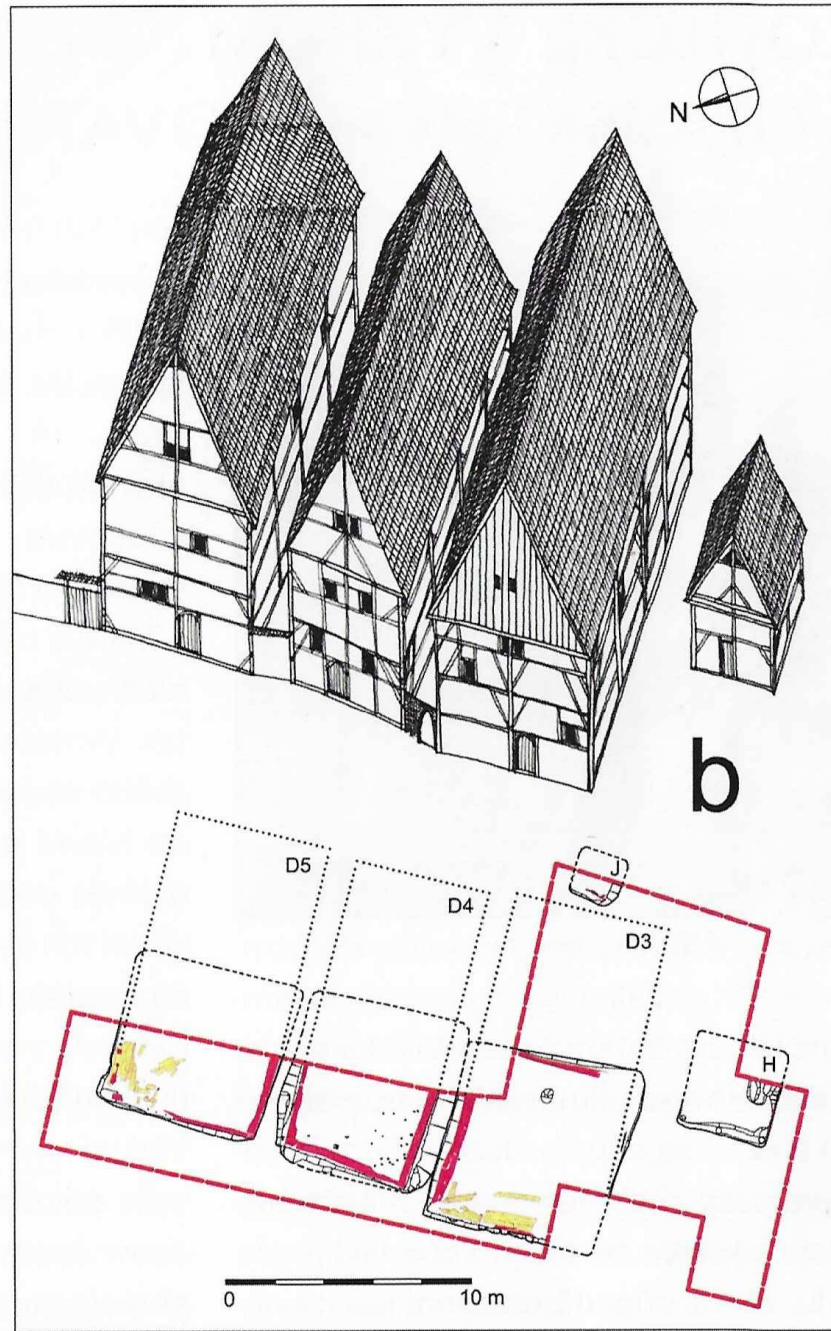
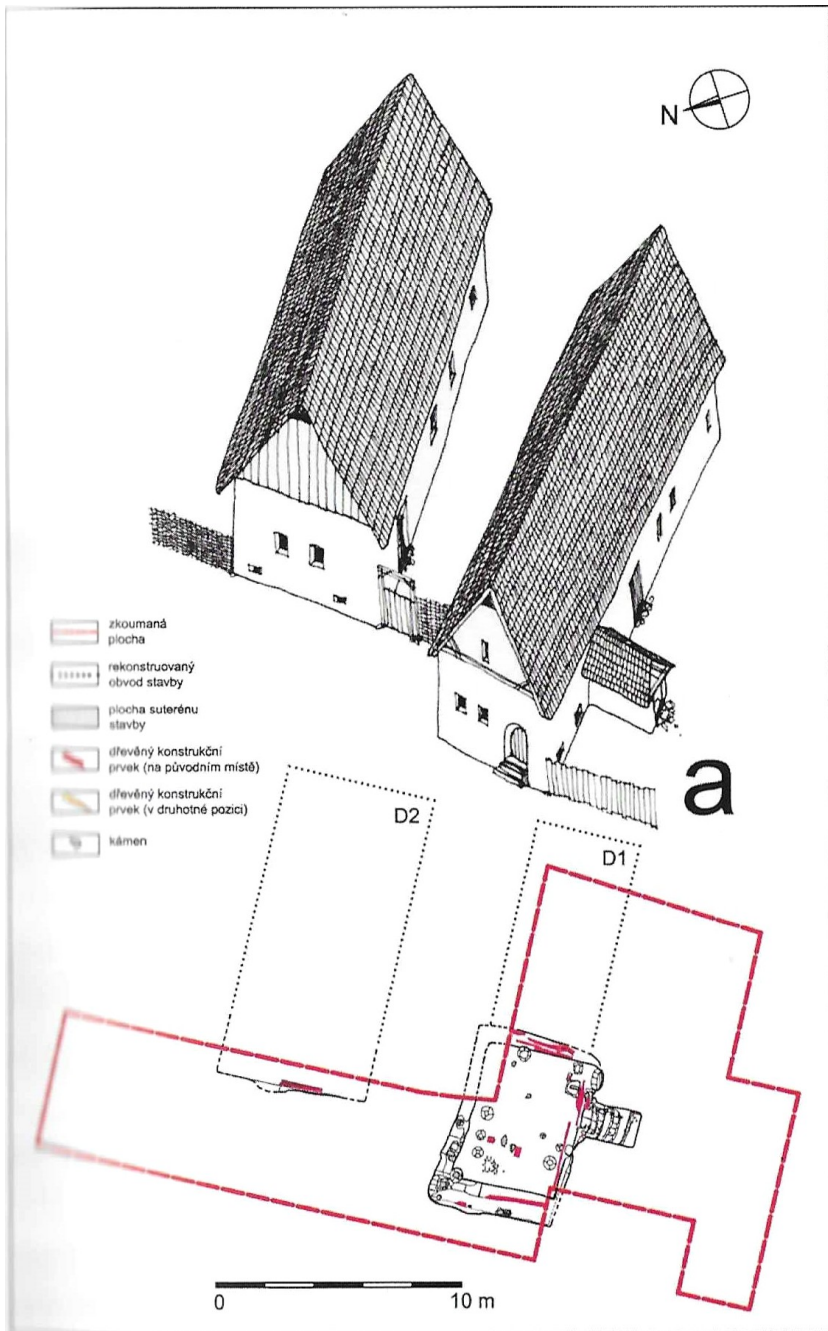
obr. 5
Opava, Pekařská ulice č. o. 13, výzkum 2002. Perspektivní pohled na profil souvrstvím se sutérénem k. 643 s pokusem o rekonstrukci podoby jeho vnitřní dřevěné konstrukce.

Abb. 5
Opava, Pekařská Strasse Obj. nr. 13, Forschung 2002. Perspektivansicht auf das Schichtprofil mit dem Souterrain

- **1. pol. 13. stol.** – zástavba kolem Horního a Dolního nám.
- **2. pol. 13. stol.** – osídlení předměstí: Jaktašské, Hradecké, Ratibořské
- **Zástavba** – dřevohlinité domy se zahloubenými suterény:
- **Hradecká ul.** – 1973: J. Král: zásobní jáma a suterén se stupňovitou šíjí, 2. p. 13. stol. 1971: V. Šikulová: hrnčířská pec z pol. 14. stol.
- **Pekařská ul.:** 2002: 2. pol. 13. stol.: základový trámový věnec (na dně nádobka – základová oběť) 15. stol. – kamenný dům
keramika: a) starší: 1. pol. 13. stol. – tuhová, římsové okraje
b) mladší: 2. pol. 13. stol. až 1. pol. 14. stol. – okruží s ovalenými okraji
- **U pošty** – 2001/2: 2. pol. 13. stol.: zachycena stěna zahloubeného suterénu
- **Horní náměstí** – 2003: parcely jižní fronty: 2 obj. v superpozici: 13. stol. a) starší: zbytek podlahy a stěn s trámovým věncem
b) mladší: jímka se zbytkem výdřevy
– 2010–2011: Radniční ulice: 1. horizont: po r. 1234: první dřevohlinitý dům (dendro)
2. horizont: 3/3 13. až 1. pol. 14. stol.: 4 podsklepené dvoudílné domy
vydřevená jímka, zahloubená stavba kúlové konstrukce (do 14.), sladovnická pec
- **Krnovská ul.** – 2001: 2 zahloubené suterény se stupňovitými vchody a zbytky trámového věnce
1 roh částečně dochovaného suterénu s požárovou vrstvou ze 17. stol.

2001: 2 zahlužené suterény se stupňovitými vchody se zbytky trámového věnce; požárová vrstva ze 17. stol.

Opava

- a) Rekonstrukce podoby starší fáze zástavby Radniční ulice z 1. poloviny 13. století;
- b) Rekonstrukce podoby mladší fáze dřevohliněné zástavby Radniční ulice (3. čtvrtina 13.–14. století)

Uničov

- **1974** – výzkum J. P. Michny v klášterním kostele Povýšení sv. Kříže
  - 1330: usazení mendikantské řehole klarisek, pak minoritů
- **2009** – Masarykovo nám.
- **2010** – **Olomoucká ulice:**
  - 1. pol. 13. stol.: pozůstatky 4 zahloubených staveb: 5 x 5 m
    - víceprostorový podsklepený dům sloupové konstrukce s rampoviou šíjí
  - 2. pol. 13. stol: na místě kovolitecké dílny: pravoúhlý objekt s trémovým věncem s nadzemní roubenou nebo drážkovou konstrukcí
  - 13. – 14. stol.: dvě destrukce dřevohlinitých staveb, řadová zástavba v čele parcel
- **1290** – nová lokace: „Nova civitas“
  - dotvoření uliční struktury a půdorysu: uliční čáry
- **14. a 15. stol.** – první kamenné domy kolem náměstí

- ↑ Ideální rekonstrukce prostorových vztahů zahloubených suterénů domů a nadzemních dřevohliněných staveb (světle zeleně 1. polovina 13. století, tmavě zeleně 2. polovina 13. století) a průběhu komunikace (ulice). Vytvořeno na základě archeologických výzkumů z let 1974 a 2010 v Olomoucké ulici. Stavby 2. poloviny 13. století již respektují průběh ulice (podle P. Šlézara).

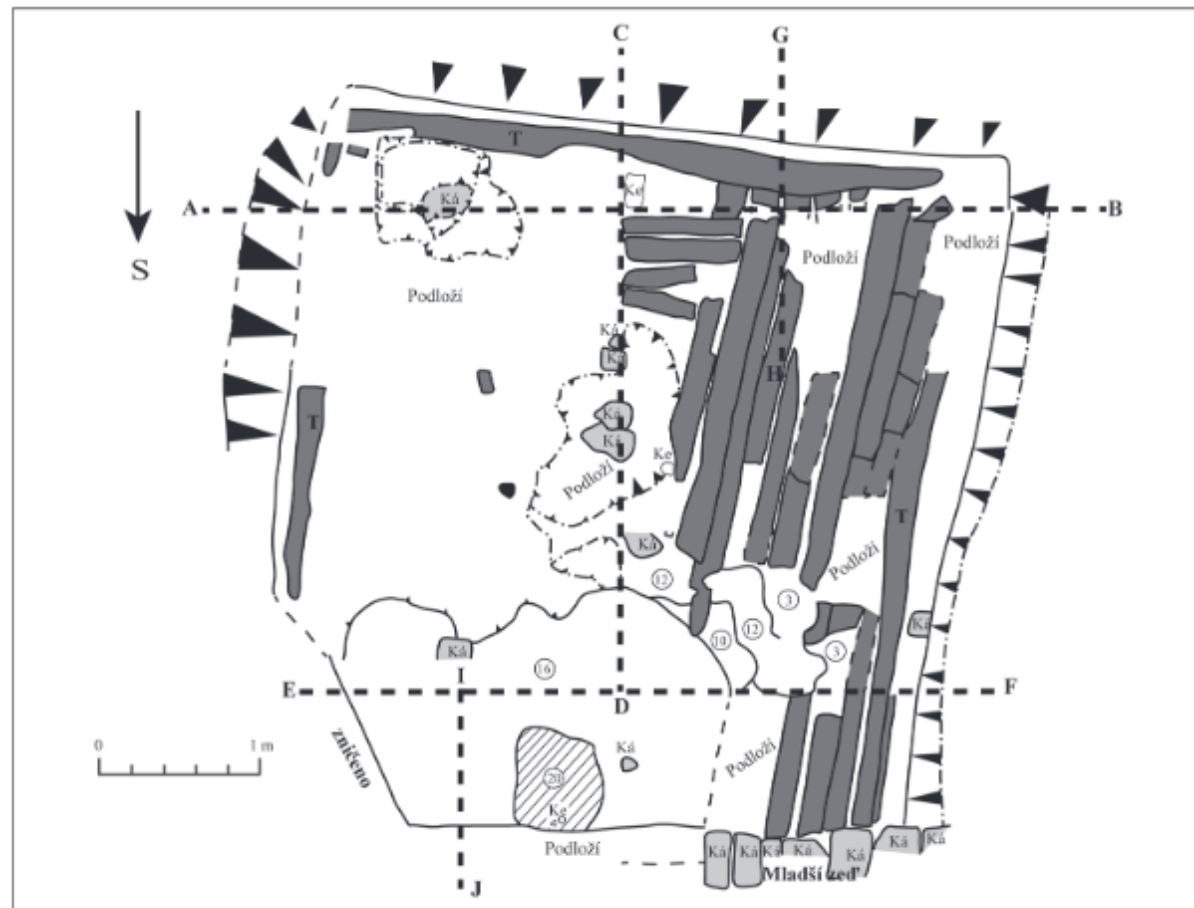
Šumperk

- **2008** – ul. Na hradbách: v sev. části města
  - zahloubený objekt cca 4,2 x 4,5 m
  - hl.: 150 – 170 cm
  - sv. část: ohniště
  - zbytky dřevěné podlahy z prken š. cca 15–20 cm
  - obvodový trám $\varnothing$ cca 20 x 20 cm (základ rámové konstrukce)
  - keramika: 2. pol. 13. až poč. 14. stol.
  - analogie: Loštice-Komenského ul.
Rýmařov-Bezručova ul.
  - lotové závaží

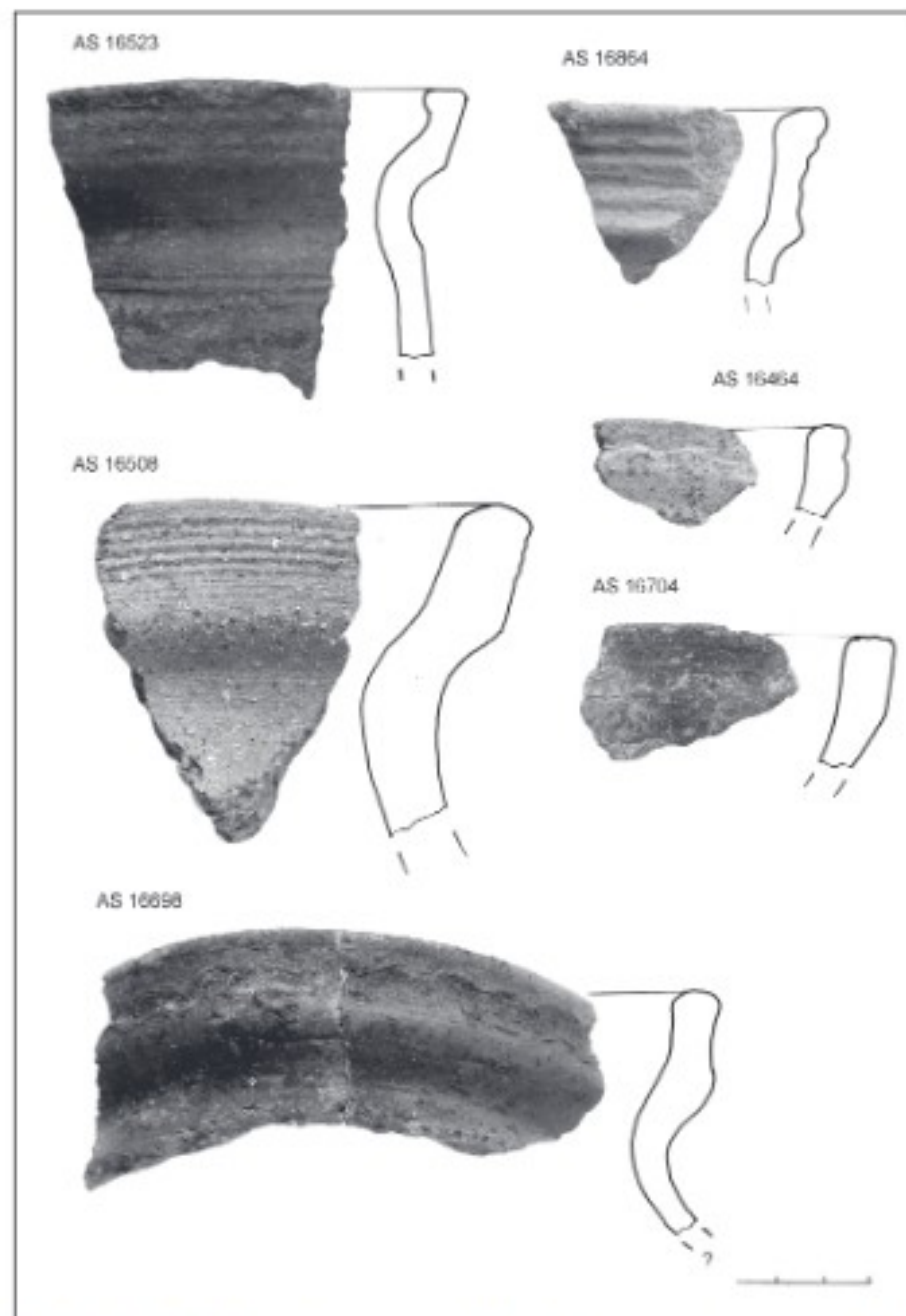
Obr. 12. Bronzové závaží z výplně zahloubeného objektu (čtverec 2 – jihovýchodní část objektu). Kresba a foto G. Haňama Leitě.

- **1278:** první zmínka („na zeleném drnu“)

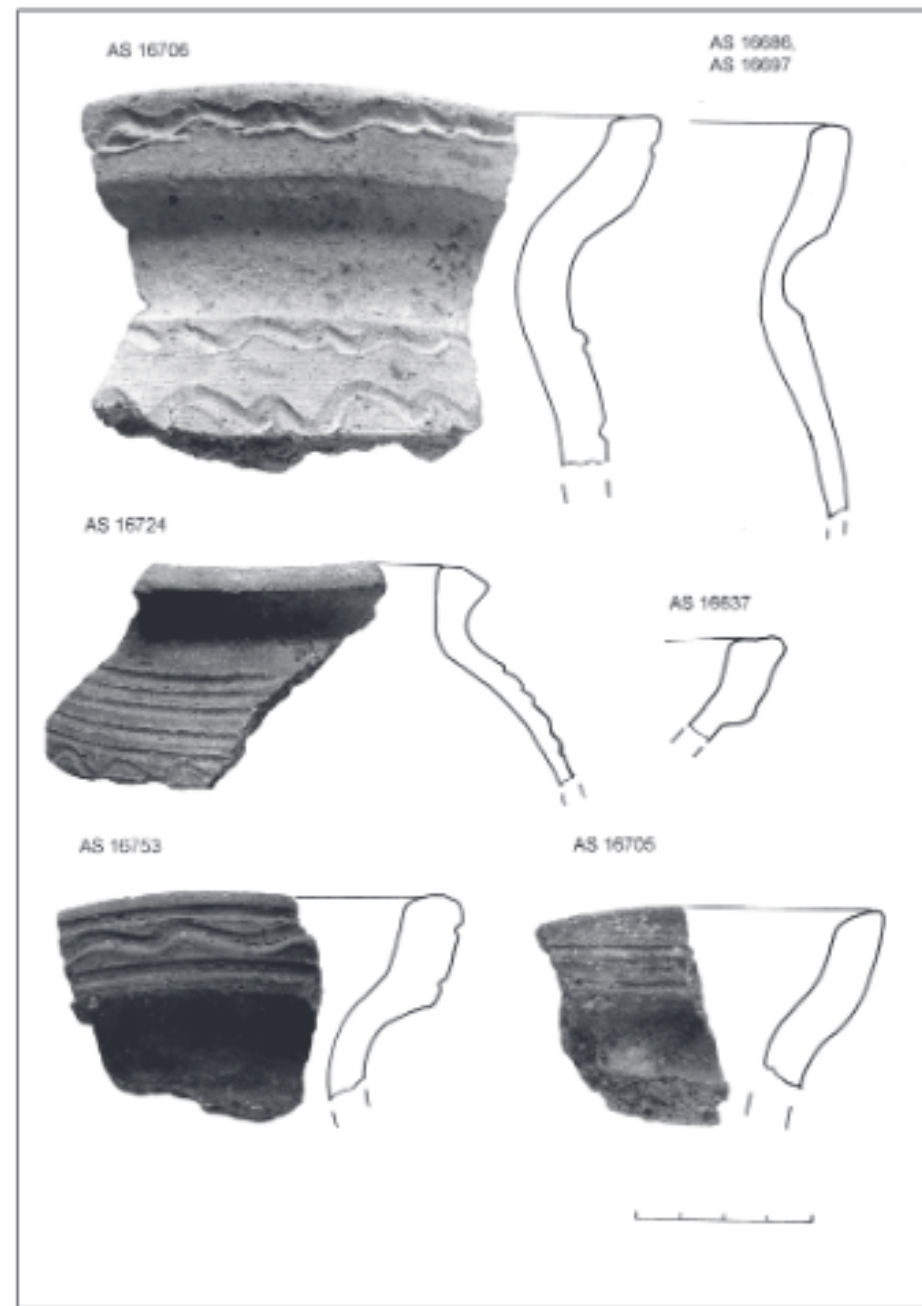

Obr. 3. Půdorys zahloubeného objektu. Tmavě šedě – dřeva (T = trámy, ostatní jsou prkna a jiná dřeva), světle šedě – kameny, čarofáním vyznačeno místo ohniště. V kružnicích čísla vrstev.

Typ IIIa

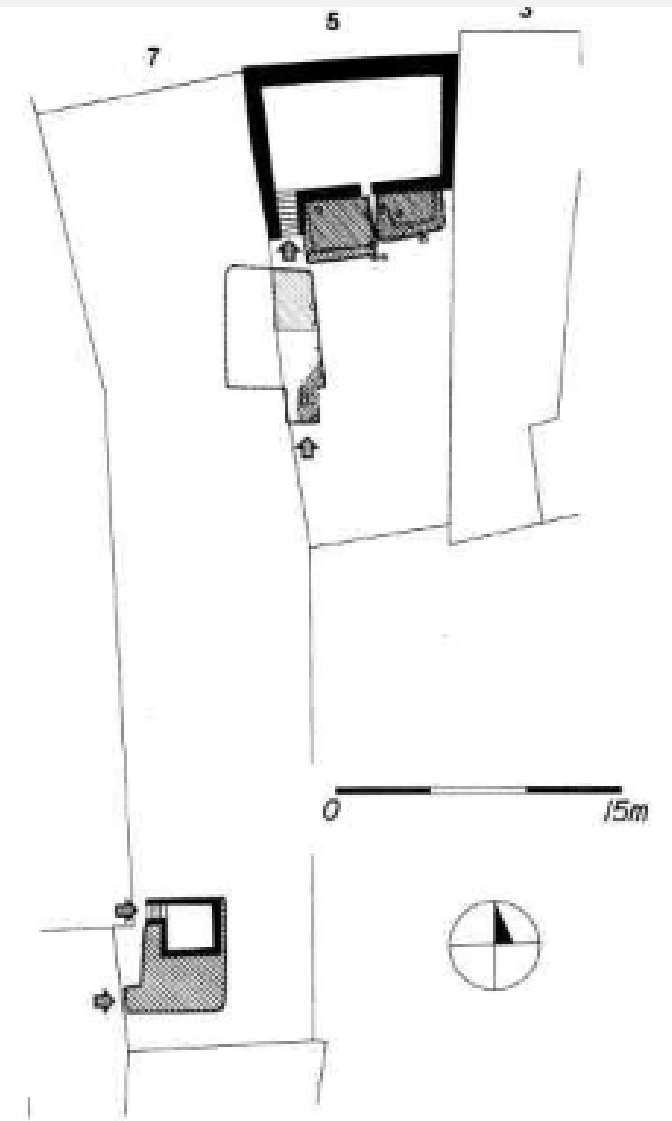
Obz. 8. Výběr keramických nálezu (hracovitě tvaru) z výplně zahloubeného objektu, uvedena inventární čísla. Kresba G. Halama Leitc.

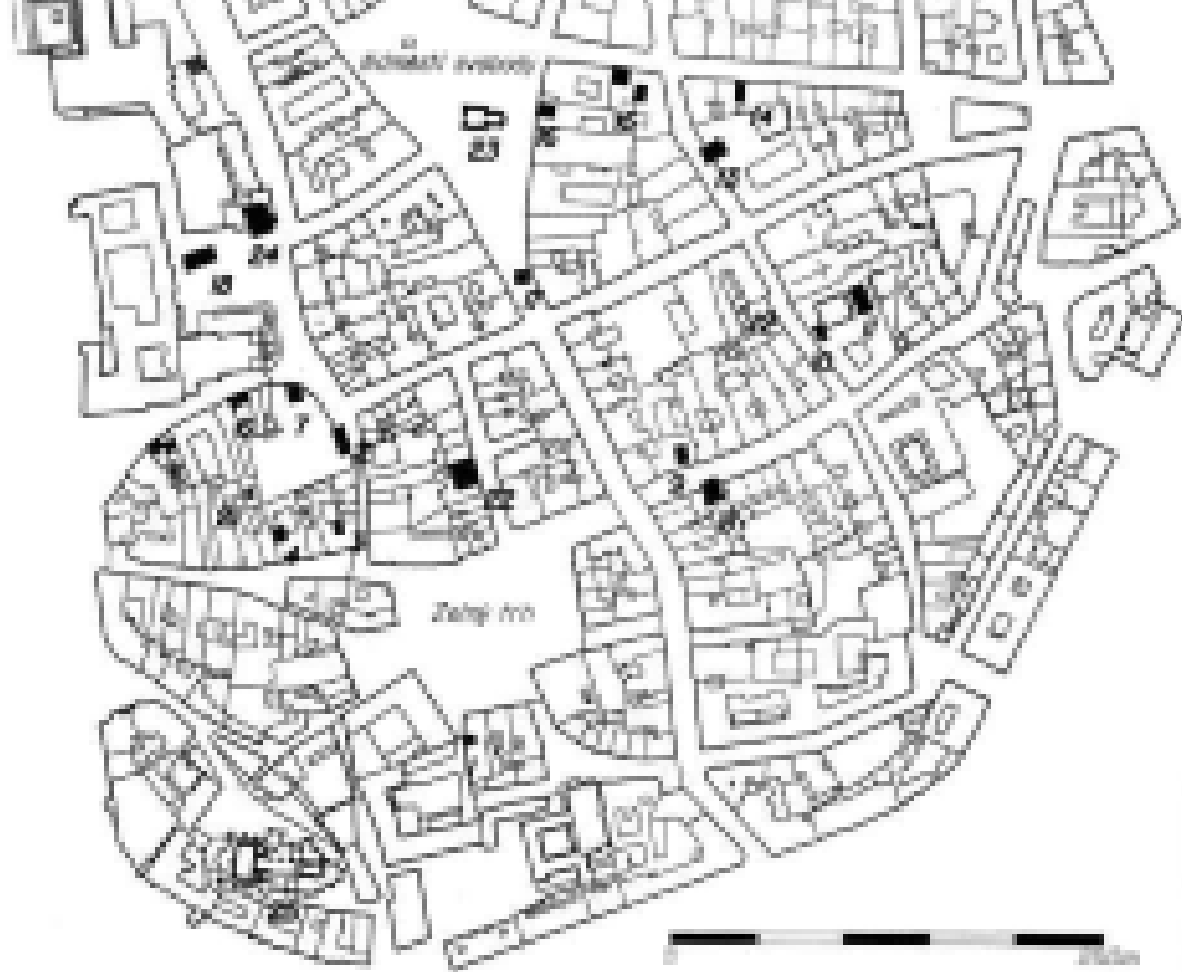
Obz. 9. Výběr keramických nálezu z výplně zahloubeného objektu, uvedena inventární čísla. Kresba G. Halama Leitc.
Abb. 9. Auswahl von Keramikfunden aus der Verfüllung des eingetieften Objektes; Inventarnummern. Zeichnung G. Halama Leitc.

Brno

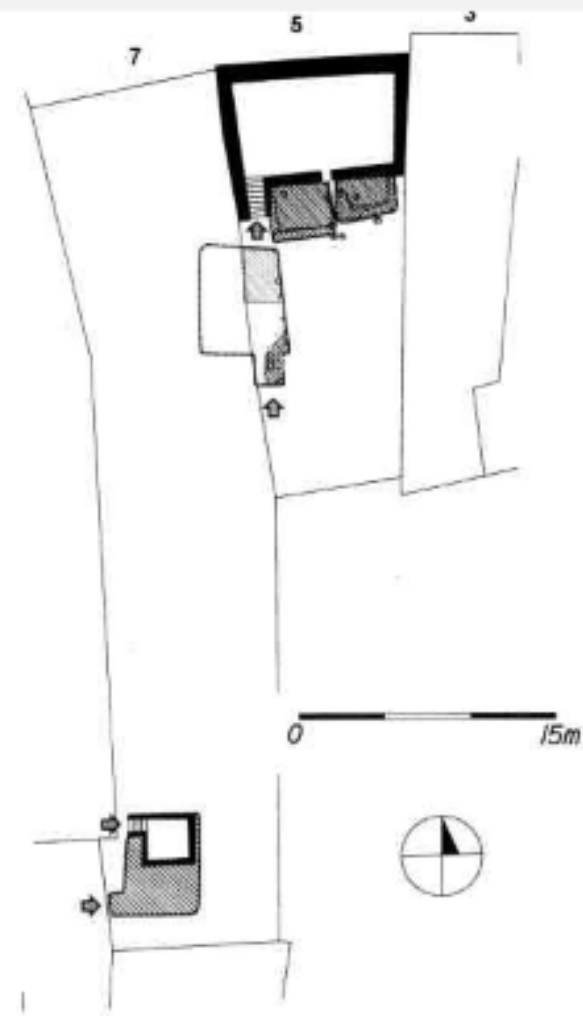
- **8. – 10/11. stol.:** centrum Brněnska – hradisko **Staré Zámky u Líšně**
- **10/11. – 12. stol.:** po připojení Moravy za Břetislava
  - předlokační osídlení se přesunuje na **Staré Brno:**
  - levobřeží Svatky: a) jižně Mendlova nám. přemyslovský hrad (1055 –1146: potomci Břetislava I.)
b) sev. předhradí: kostel. P. Marie:
3 fáze: rotunda (11. stol.)
jednolodní kostel (11.-12. stol.)
(1209: Lev z Klobouk)
  - pravobřežní Svatky: osada, pece, kostel sv. Václava (1314)
mladohradištní pohřebiště (cca 50 H)
- **12./13 stol.** – osídlení sev. Zelného trhu v prostoru **Vnitřního Brna:** kostel sv. Petra
- Archeologicky zachyceny 4 skupiny staveb: lochy
ražené sklepy
kopané sklípky
sklepy (suterény dřevohliněných staveb)

Obr. 3: Brno, Velký špalíček, Dominikánská 5 a 7, půdorys parcel v úrovni suterénu s vyznačením dřevohliněné a kamenné zástavby ze 13. století. Černě kamenná jádra, šrafovaně dřevohliněné suterény.

Obr. 1: Mlýnský náhon Brno v rysování jednotlivých staveb. 1 - Zelný trh č. 7, 2 - Mlýnská č. 2, 3 - Starobrněnská č. 2 - 4, 4 - Starobrněnská č. 8, 5 - Dominikánská č. 11/12, 6 - Dominikánská č. 7, 7 - Mlýnská č. 2, 8 - Orhův č. 6, 9 - Orhův č. 3, 10 a 11 Mlýnská č. 1, 12 - Mlýnská č. 2, 13 - Poštovní č. 1/2, 14 - Koblížná č. 10/12, 15 - Koblížná č. 4, 16 - náměstí Svobody č. 8, 17 - náměstí Svobody č. 15, 18 - Dominikánské náměstí 19 - Břichovská č. 6, 20 - Čertův č. 10, 21 - Dominikánská č. 7, 22 - Koblížná č. 6 (Stará radnice), 23 - kostel sv. Mikuláše, 24 - kaple Panny Marie, 25 - katedrála sv. Petra a Pavla.

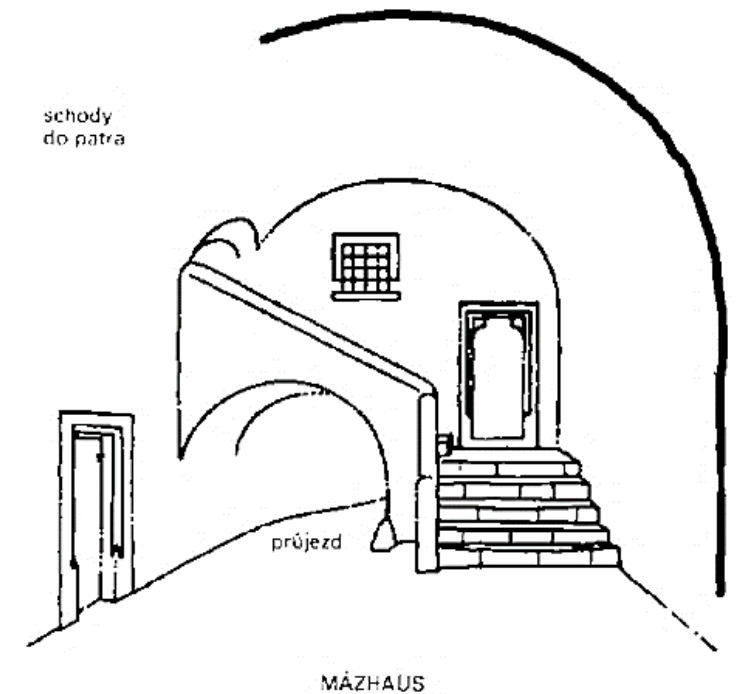
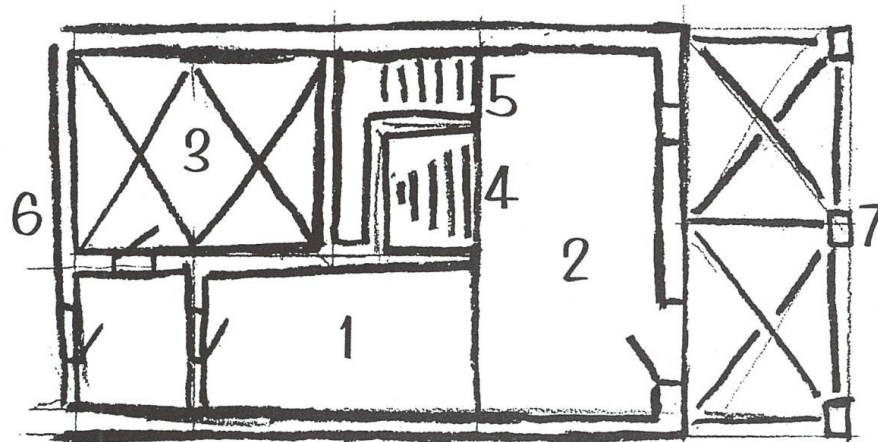

Obr. 3: Brno, Velký špalíček, Dominikánská 5 a 7, půdorys parcel v úrovni suterénu s vyznačením dřevohliněné a kamenné zástavby ze 13. století. Černě kamenná jádra, šrafovaně dřevohliněné suterény.

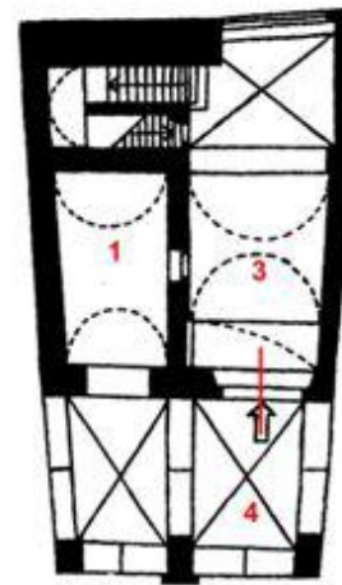
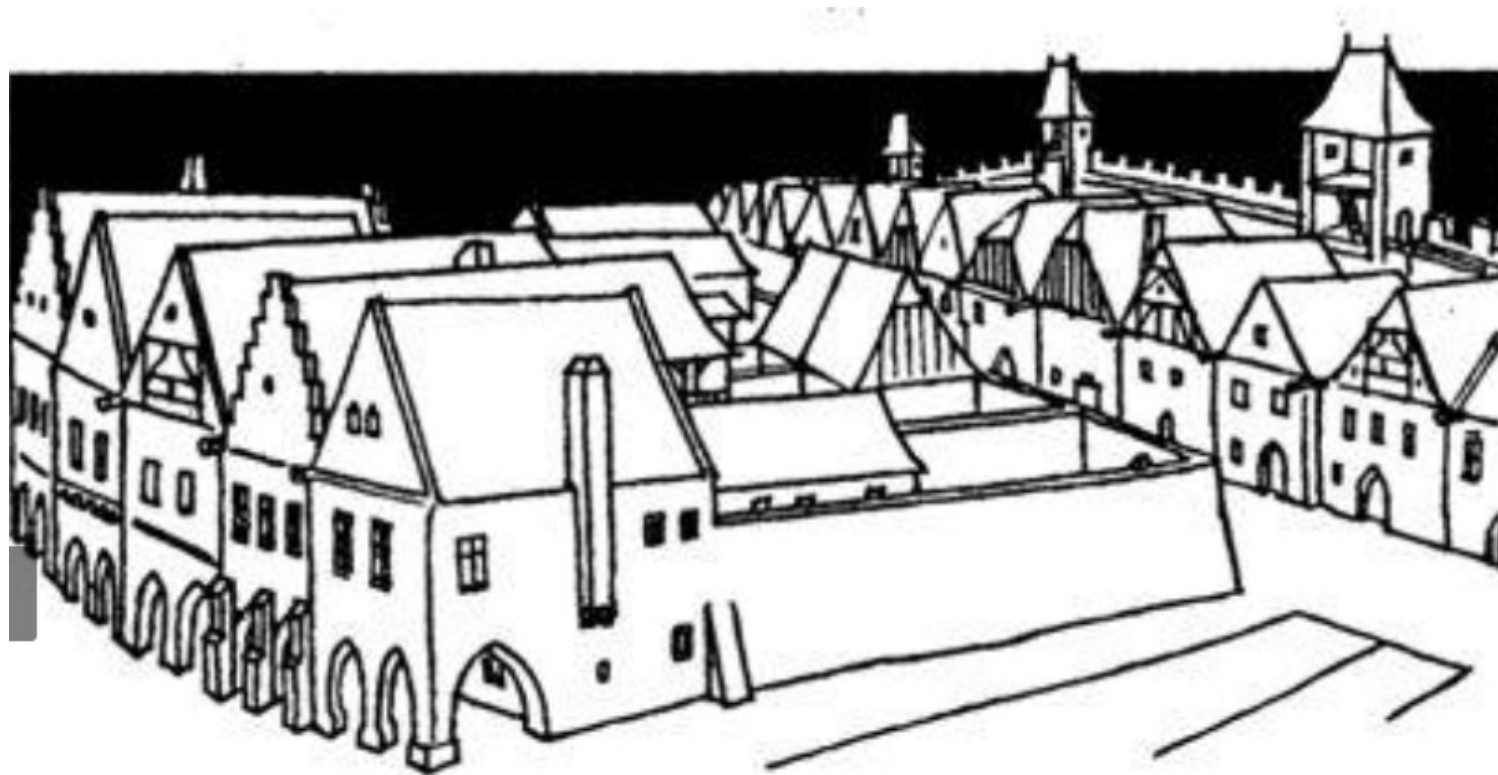
- **Gotický dům** – š. 3 až 10 m, d. až 25 m (včetně dvorku a hospodářských budov)
  - **přízemí: síň (mázhaus):** vpředu (obchod, dílna, výčep), většinou klenutý s průjezdem do dvora
  - **patro: jizba (světnice):** s okny na ulici, přístupná schodištěm, **černá kuchyně** (vaření), **komora** (spaní)
  - **3 základní typy:**
    - a) **průjezdní (komorový)** – starší s vjezdem do dvora
    - b) **síňový s loubím** – mladší se síní (mázhausem) v přední polovině domu
    - c) **uzavřený** – zástavbou kolem volného dvora

Síňový (mázhausový) dům s loubím:

- 1 – Spojovací chodba
- 2 – Mázhauz (síň)
- 3 – Zadní komora
- 4 – Schodiště do sklepa
- 5 – Schodiště do patra
- 6 – Dvůr
- 7 – Podloubí

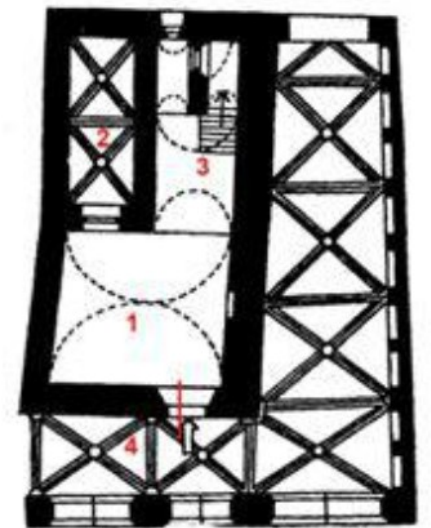

Gotická městská zástavba

- 1- MÁZHAUS
- 2- KOMORA
- 3- PRŮJEZD
- 4- PODLOUBÍ

HAVELSKÁ čp.509,R. 1370

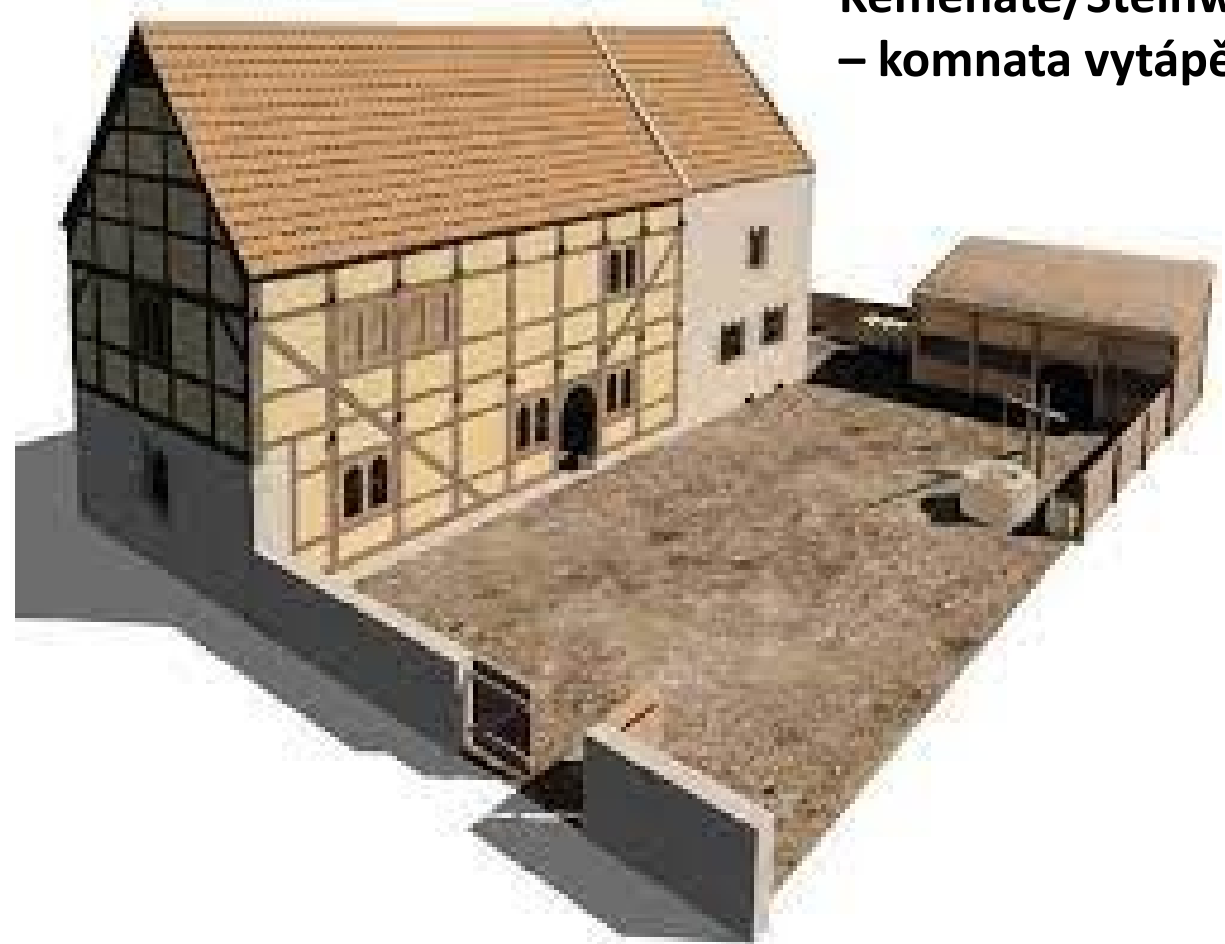

PRAHA:
DŮM U KOHOUTŮ ,R. 1390

Tradiční dřevohlinitý dům

Místnosti: terminologie 14. stol.

- **síň** (seyen, palacium)
- **jizba** (stuba)
- **komora** (camera)
- **stínek** (brakteola)
- **komnata** (caminata)
- **světnice** (estuárium)
- **ložnice** (lectinium)
- **záchod** (preveta)
- **pivnice/sklep** (cellarium)
- **kuchyně** (kuchenie, coqina)

Kemenate/Steinwerk – komnata vytápěná krbem

- **Zadní trakty parcel** – hospodářská a výrobní činnost: ve dvoře: chlévy, stáje, kolny (případně zahrádky)
  - sklípky pro uchování potravin (lednice), žlaby pro odvod vody, vodovodní potrubí, studny, cisterny
  - hygienicko-sanitární zařízení: jímky – odpad, hnojiště – záchody
- **Hnojiště** – zahloubená soujámí s mršinami uhynulých domácích zvířat a fekáliemi, průsak do spodní vody (izolace)
Brno, Dominiknská ulice – 14. stol.; Uherské Hradiště – Otakarova ul. pozdní 15. stol.
  - **latríny**: nálezy prkének (Plzeň, Brno, Olomouc)
  - „fekální období“ jímky: přechod ze suťového zasypu k více organickým vrstvám
- **Studny** – kruhové nebo kvadratické jámy sloužící k získávání podzemní vody: roubení a zařízení k čerpání vody (uvnitř)
  1. bez úpravy stěn: v rostlém terénu
  2. s úpravou stěn: dřevo, kámen, cihly
- **Cisterny** – zahloubené jámy menší hloubky k jímání dešťové vody: nedosahovaly spodní vody
  - kolem schodkovité rýhy nebo žlábků k jímání a svádění vody
  - stěny svažité k rovnému nebo miskovitému dnu: hl. 3 m, š. 2 m
  - stupňovité dno: odkalování

- **Jímky** – šachtovitě zahloubené objekty určené k uložení domovního odpadu
  - hloubka 3 až 10 (i více metrů)
  - obsah: keramika, kuchyňský odpad, kůže, dřevo, sklo, palivo z topenišť
  - především ve městech: Brno po r. 1200, téměř 200 jímek)
  - umístění na parcele: vepředu: Brno, uliční průčelí – Plzeň, uvnitř domu: Jihlava
 uprostřed: Ostrava
 vzadu: Plzeň, Tábor
  - **2 typy:** 1. bez vnitřní konstrukce: 13. – 14.: zahloubeny do podloží: kruhové, oválné, čtyřúhelné, Ø 1–2 m
 Praha, Brno – do 15. (výjimečně 17.) stol.
 – vliv sprašového podloží
  - 2. s vnitřní konstrukcí: 2. pol. 13. stol. – dřevěné roubení s rohovými stojkami
 – vložené sudy (Opava), proutěné košatiny (Brno)
  - 13. – 14/15. stol. – kamenná vyzdívka
  - 15/16. stol. – cihlové
  - 16/17. stol. – kombinované: pískovec s cihlou v Kroměříži